

prof. dr Filip Kovačević

Teoretičari klasične geopolitike

ciklus predavanja

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Teoretičari klasične geopolitike
ciklus predavanja

prof.dr Filip Kovačević

Izdavač

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Za izdavača

Daliborka Uljarević

Biblioteka

Aktivno građanstvo

Dizajn i produkcija

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Lektura i korektura

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Štampa

Studio MOUSE - Podgorica

Tiraž

300 primjeraka

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-85591-43-3

COBISS.CG-ID 25799696

Prof.dr Filip Kovačević

***Teoretičari klasične
geopolitike
ciklus predavanja***

Podgorica, 2014.

Sadržaj

Predgovor	9
Napomena autora	12
Uvod	13
Osnove (kritičke) geopolitike	16
Helford Mekinder	18
Alfred Tajer Mehen	26
Karl Haushofer	32
Nikolaj Danilevski	37
Petar Savicki	42
Aleksandar Dugin	44
Žan Parvulesko	46
Bibliografija	48

Povratak geopolitike

Kraj hladnog rata označio je povratak geopolitike kao discipline. Od kada je taj povratak najavio francuski teoretičar Iv Lakost, u prvom broju geopolitičkog časopisa „Herodot“, u međuvremenu geopolitika je dobila na značaju.

Na izvjestan način, geopolitika je ušla u modu, široko upotrebljavana u medijskom, političkom i akademskom svijetu. Iako se radi o klasičnoj disciplini duže istorijske tradicije, geopolitika je imala i svoj sumrak, postajući i svojevrstan tabu između kraja Drugog svjetskog rata i završetka Hladnog rata 90-ih godina prošlog vijeka. Naime, riječ geopolitika bi u navedenom periodu jako asocijala na režime totalitarnog karaktera, posebno nacizma. Jedan od najistaknutijih teoretičara geopolitike XX vijeka general Karl Haushofer, osnivač i direktor Minhenske škole i uticajnog časopisa *“Zeitschrift fur Geopolitik”*, smatran je za doktrinarnog inspiratora ekspanzionizma Hitlerovog Trećeg rajha. Međunarodni sistem zasnovan na dogovoru velikih sila na Jalti 1945. godine o podjeli sfera uticaja je donio hladni rat i u njemu paradoksalna „pravila i izvjesnosti“, uz ravnotežu snaga i straha od nuklearnog rata, kontrolisane sukobe na periferiji, propagandno takmičenje u kojem je geopolitičko promišljanje zamijenjeno ostrim ideološkim generalizacijama Istok - Zapad, komunizam - kapitalizam, sloboda - totalitarizam, zlo - dobro. Veliki povratak geopolitike dolazi u periodu proklamovanja „kraja istorije“ 90-ih godina i trijumfalnih proklamacija „novog svjetskog poretka“, koji je nestao prije nego što je pokušano njegovo građenje. „Istorija nije završena, već je postala zgusnuta, njena putanja je neizvjesna“ upozorio je uticajni američki geopolitički strateg Zbignjev Bžežinski u svojoj knjizi *“Van kontrole: globalni nered uoči 21 vijeka”*. Dakle, kraj paradigme bipolarnog svijeta, zapravo novo prekomponovanje svijeta, borba za dominaciju i sfere uticaja ovoga puta bez globalnih ideologija, kraj unilateralne globalizacije, religijski fundamentalizmi i „sukobi civilizacija“, žestoke ekonomske kompeticije u stilu „ekonomskog darvinizma“, nove demografske eksplozije sa socijalno političkim posljedicama – sve je to vratilo geopolitičke diskusije u prvi plan.

Ponovnim otkrivanjem geopolitike aktuelizovane su analize u kojima se primarno studiraju korelacije politike i geografije, nikada do kraja odvojene od drugih faktora koji determinišu definisanje nacionalnih strategija. Treba istaći da se haotično ubrzanje istorije dešava u sistemu moderne globalne informatike i telekomunikacija koje omogućavaju da se putem intezivnih vijesti prati globalni prostor, proizvođači percepciju savremene geopolitike kao rotirajućeg globusa viđenog iz perspektive. (Pristalice ove definicije ukazuju i na moguću vrtoglavicu rotirajućeg globusa).

Stoga, da bi se razumjela suština geopolitike, kako njena istorija tako i savremeni procesi, neophodno se najprije vratiti klasicima geopolitike kao što u ovom zapaženom

radu čini univerzitetski profesor dr Filip Kovačević. Pisac ovog dragocjenog stručnog eseja zna dobro da ne postoji usaglašena definicija geopolitike. Ona vjerovatno nije ni moguća imajući u vidu i izrazitu multidisciplinarnost geopolitike. Naime, geopolitika se neminovno graniči, dodiruje i prepliće sa političkom geografijom, historiografijom, politikologijom, ekonomijom, međunarodnim odnosima, spoljnom politikom, diplomatijom, etnologijom, antropologijom... Ipak, geopolitika primarno podrazumijeva dinamičku korelaciju geografsko-prostornih faktora i političko-državnih interesa i ciljeva.

U geo-politici *politika* je važnija od *geo*, ona zapravo dinamički prethodi tom uzajamnom odnosu, a zajedno dodiruju doktrinarne pojmove među kojima ima i onih koji se nerijetko različito tumače, pa i zloupotrebljavaju kao - „prirodne granice“, „istorijsko pravo“, „životni prostor“, „državni razlog“, „ograničeni suverenitet“, „izvoz demokratije“, „preventivni rat“, itd. Široka političko medijska upotreba riječi *geopolitika* je pomjerila primarna definisanja pretežno političko-geografskog karaktera prema mnogo širim određenjima, pa se tako mogu sresti pojmovi „geopolitika haosa“, „geopolitika gasa“, „geopolitika terorizma“, „geopolitika mafije“, itd. U svakom slučaju, bitno je i razumijevanje distinkcije između više poimanja geopolitike, posebno sljedeće: s jedne strane, deskriptivna strana geopolitike sa pretenzijom nauke, razumije se uz naučni metod, neutralnost istraživanja, objektivnost sudova. S druge, praktična dimenzija, dakle geopolitika kao „savjetnik vladaru“, analize koje prethode odluci i praktičnoj akciji.

Za sve one koji se u Crnoj Gori zanimaju za geopolitiku rad prof. dr Kovačevića ima poseban značaj. Predstavljeni su klasici geopolitike – anglosaksonske, njemačke i ruske škole. Njihove teorije objašnjavaju konkretne istorijske kontekste tumačeći nacionalne geopolitičke aspiracije i rezultate. U isto vrijeme, u pitanju su radovi u kojima se otkrivaju strukturalni elementi, bitne premise i zakonitosti geopolitike.

Izuzetno je korisno što su predavanja prof. dr Filipa Kovačevića u Centru za građansko obrazovanje (CGO) sada pretočena u knjigu. Kompleksna tema geopolitike zahtijeva obradu i pisanim radovima, što je uradio prof. dr Kovačević, prezentujući djela klasika geopolitičke misli. Široko obrazovanom autoru ove knjige nije moglo promaći podsjećanje na elemente geopolitike i prije njenog konstituisanja kao posebne discipline, a u radovima Aristotela, Bodena, Makijavelija, Rusoa, Monteskijea, Kanta... sve do nezaobilaznog pruskog generala, vojnog stratega Klauzovica. Poseban značaj za istoriju geopolitike imaju veliki politički lideri X vijeka, u prvom redu Čerčil i De Gol, ali i neke diplomate, po običaju iz drugog plana. Američki diplomata Džordž Kenan je februara 1947. godine u svom „dugom telegramu“ koji je poslao iz ambasade u Moskvi koncipirao glavne elemente američke geopolitičke strategije (*containment*) u periodu hladnog rata. Francuski predsjednik general De Gol je u više navrata tokom svoje vojničko političke karijere saopštio originalne i lucidne geopolitičke ideje. Od radova koje je napisao prije Drugog svjetskog rata, preko čuvenog Apela iz juna 1940. godine sa londonskog radija, sve

do kasnije, u statusu predsjednika države, proklamovane geopolitičke doktrine „Evropa od Atlantika do Urala”.

Rad prof. dr Kovačevića je i dragocjena osnova za nastavak naučnog izučavanja elemenata geopolitike - njenog metoda, instrumenata, savremenih teorija, sve do posebnih analiza konkretnih međunarodnih događaja sa svim unutrašnjim i spoljnim dinamikama. U tom smislu, možemo rad prof. dr Kovačevića „*Teoretičari klasične geopolitike*” vidjeti i kao izvanredno obrađen segment jedne buduće cjelovite knjige o geopolitici, mogućeg udžbenika koji bi popunio određenu prazninu u oblasti udžbeničke literature o geopolitici u Crnoj Gori, a i šire.

Konačno, svako ozbiljno promišljanje geopolitike, a knjiga prof. dr Kovačevića predstavlja upravo takav primjer, jeste dragocjeno, ne samo stručnim krugovima, već predstavlja doprinos političkoj kulturi zemlje i javnoj debati o definisanju nacionalnih interesa. Imajući u vidu specifičnosti crnogorskog društva, ovdje ne mislim na nacionalne interese u smislu nacije kao primarno partikularne etničke zajednice nego na naciju u državno teritorijalnom smislu jedne predominantno građanske sredine. Činjenica da subjekti koji donose aktuelne odluke u materiji utvrđivanja nacionalnih interesa, ne učestvuju u demokratskim debatama niti namjeravaju da državne odluke u ovoj osjetljivoj oblasti ostvaruju na bazi širokog društvenog konsenzusa, nimalo ne umanjuje značaj javnog i naučnog djelovanja prof. dr Kovačevića i u ovoj oblasti. Naprotiv.

Za razliku od neukih, pa i neukih naučnika kojih nažalost ima u poremećenoj sredini zakržljale kulture javne riječi, prof. dr Filip Kovačević ulazi u lijepu avanturu traženja istine primarno poštovanjem rigoroznosti naučnog metoda, ali i sa izrazitom autonomijom mišljenja. Pri tom, vrlo svjestan da u poremećenim vremenima objektivnost je vrlo često neminovna žrtva. Ali, to je i razlog više za javni angažman u kombinaciji stručne kompetentnosti i intelektualne slobodoumnosti.

Knjiga prof. dr Filipa Kovačevića „*Teoretičari klasične geopolitike*”, mala po obimu, velika u sadržaju, upravo predstavlja lijep i kreativan spoj autorove naučne kompetentnosti i autonomije kritičkog mišljenja.

Podgorica, septembar 2014.

Miodrag Lekić

Napomena autora

Ovaj ciklus predstavlja 8 predavanja o teoretičarima klasične geopolitike koja sam održao u periodu od aprila do juna 2014. godine u prostorijama Centra za građansko obrazovanje (CGO) u Podgorici.

Ciklus se bavio najvažnijim idejama tri najpoznatije klasične geopolitičke škole: angloameričke, njemačke i ruske. Moj cilj bio je da dam doprinos razvoju geopolitičke misli u Crnoj Gori i, shodno sa tim, dubljem razumijevanju globalnih procesa današnjice. Za potrebe ciklusa predavanja prevodio sam sa engleskog i ruskog jezika.

Posebno se zahvaljujem Tamari Milaš na pozitivnoj energiji i pripremi tehničkih uslova za održavanje ciklusa, kao i svim polaznicima predavanja za njihove inspirativne komentare i diskusije.

Podgorica, avgust 2014.

Prof. dr Filip Kovačević

Uvod

Geopolitiku je kao koncept teško definisati. Generalno, može se reći da ona predstavlja jedan specifičan pristup proučavanju i tumačenju dešavanja na globalnoj sceni koji uzima u obzir kao značajne faktore geografiju, istoriju, kulturu i razvoj tehnologije datog područja. Imajući u vidu navedene faktore, geopolitika teži da pruži odgovore na dva ključna pitanja: što će se desiti i što da se radi? Dakle, geopolitika ima i prediktivnu i preskriptivnu dimenziju. Nije zbog toga čudno da se geopolitički pristup najčešće praktikovao od strane intelektualaca bliskih donosiocima odluka u izvršnim političkim tijelima velikih sila. Međutim, to ne znači da geopolitičko znanje ne treba da bude omogućeno svima, jer svi koji živimo na ovoj planeti imamo pravo da znamo što se dešava, iako možda nemamo mogućnost da na bilo koji način utičemo na to da se postigne ovaj ili onaj rezultat. Naravno, jasno je da što se više zna, to je manja mogućnost manipulacija i zloupotreba. Upravo se u namjeri da predstavim glavne odrednice geopolitičke misli jednom širem krugu crnogorskih građana i građanki može pronaći i glavni razlog koji me motivisao da održim ova predavanja u Centru za građansko obrazovanje (CGO) u Podgorici, kao i da napišem ovu knjižicu.

Opredijelio sam se za teoretičare klasične geopolitike kako bih mogao da pratim genezu geopolitičke misli od početka. Ne predstavlja iznenađenje to da su ljudi još od najranijih vremena razmišljali o tome da li i na koji način određeni geografski faktori utiču na političko ponašanje naroda. Aristotel je, na primjer, u svojoj „*Politici*“ pisao o značaju ostrvskog karaktera Krita za njegovu ulogu u političkoj istoriji drevne Grčke.¹ On je posebno isticao Kritov središnji položaj u okviru oblasti koje su u to vrijeme bili naselili Grci, kao i uticaj Krita koji je iz toga proizilazio. Središnjost tj. centralnost određenog područja će postati važna geopolitička tema.² Kasnije su o odnosu između geografije, mentaliteta i politike pisali i filozofi Boden, Ruso, Kant, Herder i Hegel, kao i politički i vojni stratezi Makijaveli i Klauzevic. No, tek je njemački geograf i profesor Fridrih Racel [Friedrich Ratzel] u posljednjim dekadama XIX vijeka u svojim ekstenzivnim antropološko-istorijskim studijama klasičnoj geopolitici dao prepoznatljivu metafizičku orijentaciju koju ću detaljno analizirati u poglavlju o njemačkoj geopolitičkoj školi.

1 Citirano u H. M. Сирота, Геополитика. Краткий курс. СПб: Питер, 2006, st. 20.

2 Na jednom od narednih predavanja ću detaljno govoriti o konceptu “Heartland” ili Središnje zemlje koji igra ključnu ulogu u geopolitičkoj šemi podjele svjetske moći britanskog geografa i političara, jednog od najuticajnijih teoretičara geopolitike, Helforda Mekindera.

Nezavisno od Racela, ali motivisan sličnim pozitivističkim naučnim impulsom, i istovremeno velikom dozom britanskog imperijalnog osjećanja, na samoj razmeđi XIX i XX vijeka počinje da bude aktivan u političkom i društvenom životu i Helford Mekinder [Halford Mackinder] (1861-1947) koji će kroz svoje knjige postati intelektualna spona između klasične i savremene geopolitike. Među sljedbenicima Mekinderovih geopolitičkih zamisli mogu se ubrojiti ne samo dugogodišnji britanski premijer i državnik Vinston Čerčil [Winston Churchill] (inače, njegov lični prijatelj), već i Henri Kisindžer [Henry Kissinger] i Zbignjev Bžežinski [Zbigniew Brzezinski], dva imigranta iz centralne Evrope koji su bili u samom vrhu američke vlasti. U poglavlju o angloameričkoj geopolitičkoj školi namjeravam da analiziram Mekinderove naučne radove koji su ostavili trajan trag na usmjerenje angloameričke spoljne politike, a posebno njegov članak „*Geografski pivot istorije*“ iz 1904. godine i knjigu „*Demokratski ideali i stvarnost*“ iz perioda neposredno poslije Prvog svjetskog rata.

Uz Mekindera, kao još jednog predstavnika angloameričke klasične geopolitike, ovoga puta sa druge strane okeana, analiziraću i djelo američkog mornaričkog oficira i velikog zagovornika stasavanja SAD-a kao globalne morske sile Alfreda Tajera Mehena [Alfred Thayer Mahan] (1840-1914), posebno kroz analizu glavnih ideja njegove knjige „*Uticao pomorske moći na istoriju*“, 1660-1783 iz 1889. godine.

Njemačka geopolitička škola će na predavanjima biti predstavljena kroz analizu djela njemačkog oficira i profesora geopolitike Karla Haushofera [Karl Haushofer] (1869-1946) koji je, zbog svoje bliske saradnje sa pojedinim pripadnicima nacističkog režima, posebno Hitlerovim pomoćnikom i prijateljem Rudolfom Hesom [Rudolph Hess] izučavanju geopolitike dao izrazito negativan prizvuk u periodu poslije Drugog svjetskog rata. Jedan dio lošeg javnog imidža geopolitike treba pripisati i američkoj ratnoj propagandi sadržanoj u časopisima i filmovima za masovno tržište na što ću se osvrnuti kada budem govorio o Haushoferu.

Na kraju ću predstaviti ideje dva predstavnika ruske geopolitičke škole. U stvari, ruska geopolitička škola se može podijeliti na dva, donekle suprostavljena, geopolitička usmjerenja. Prvo, i starije, je poznato pod imenom panslavizam, a kao njegovog glavnog predstavnika ću razmatrati Nikolaja Danilevskog [Николай Данилевский] (1822-1885) i njegovu knjigu „*Rusija i Evropa*“. Drugo je nastalo u bjelogvardejskoj sredini, neposredno poslije Oktobarske revolucije, početkom 20tih godina prošlog vijeka i vezuje se za grupu prognanih ruskih oficira. Poznato je pod imenom evroazijstvo, a kao najupečatljivijeg predstavnika sam odabrao Petra Savickog [Петр Савицкий] (1895-1968) i zbornik njegovih sabranih eseja „*Kontinent Evroazija*“.

Kao što se vidi iz odrednica zanimanja teoretičara čijim idejama ću se baviti tj. činjenice da su većina njih bili i aktivni vojni oficiri, geopolitika je blisko vezana

sa vojnom doktrinom, tako da će biti potrebno sagledati i glavne aspekte mnogih ratova kroz koje je prošla ljudska civilizacija od svojih početaka do danas. Teoretičari geopolitike tvrde da istorija posjeduje zakonitosti koje se ponavljaju iz epohe u epohu i da samo ona velika sila koja ih spozna na vrijeme i iskoristi za svoje interese može da osigura rast, razvoj i prosperitet. Neki od njih čak i ne skrivaju želju da pomognu svojoj državi da ostvari globalnu dominaciju.

Moj stav prema predstavljanim idejama će biti kritičan. Moje zalaganje je za svijet bez nasilja i ratova sa maksimalnim uvažavanjem i ravnopravnošću svih, individualno i kolektivno. Međutim, da bi do toga došlo i da bi bio uspostavljen kantovski vječni mir ili dostignut hegelovski kraj istorije, moraju se spoznati i kognitivni okviri i ideje onih koji, baš kao ni teoretičari klasične geopolitike o kojima će biti riječ, u to ne vjeruju.

Za plakat predavanja sam odabrao detalj iz indijske mitologije, jedne od najranijih svjetskih mitologija, koja je daleko starija od drevnogrčke tj. od osnove evropske civilizacije jer sam želio da već na samom početku ostvarim simboličku ravnotežu između evropskih i vanevropskih civilizacija. Naime, klasičnu geopolitiku su koncipirali Evropljani za ostvarivanje pretežno evropskih interesa. Međutim, Evropljani su na zemljinoj kugli manjina, a istorija evropskog kolonijalizma u sebi sadrži toliki broj zločina, laži i ljudske patnje da je u pravu bio Gandhi [Gandhi] koji je, kada su ga pitali što misli o evropskoj civilizaciji, odgovorio da bi to „bila dobra ideja“. Zbog toga sam i želio da, kroz plakat koji će ostati neraskidivo vezan sa knjižicom, sve što protekne na predavanjima (analiza hegemonističkih evropskih ideja i interesa) i bude zapisano u ovim redovima bude pod sjenkom jednog vanevropskog viđenja stvari.

Plakat predstavlja kornjaču koja na leđima drži slonove koji nose zemaljsku kuglu. To je jedna od prvih globalnih (geografskih) koncepcija svijeta u kojem živimo, njegovih temelja i sila koje ga pokreću i prva - a baš na tome insistiraju teoretičari klasične geopolitike - koja ističe važnost razumijevanja uticaja prirodnog okruženja na ponašanje i život ljudskih bića.

Osnove (kritičke) geopolitike

Jedan od najpoznatijih savremenih svjetskih analitičara geopolitičkih ideja, profesor Klaus Dodds [Klaus Dodds] ističe da se svakog dana susrijećemo sa desetinama geopolitičkih pojmova, iako to možda ne primjećujemo. Kada god na TV-u ili na radiju, na podcastu ili youtubu, čujemo riječ kao što je „Istok“, „Zapad“, „Gvozdена завјеса“, „Treći svijet“, „Balkan“ ili se naziv glavnog grada koristi kao označitelj države (npr. zvanična Podgorica, Moskva ili Brisel), ulazimo u zonu geopolitičke konceptualizacije svijeta.³ Zbilja, što je „Zapad“, a što „Istok“? Gdje završava jedan, a počinje drugi? Da li je, na primjer, danas Poljska na Istoku ili na Zapadu? Ili, koja je granična linija „Balkana“? Da li je to granica između Slovenije i Hrvatske, Hrvatske i Crne Gore, ili neka treća, „južnija“?

Jasno je, dakle, da ovi pojmovi ne predstavljaju precizne geografske odrednice i da ne postoji mapa koja bi ih objektivno označila. Države se sukobljavaju da bi se definisale ovako ili onako i ne postoje opšte prihvaćeni arbitri koji mogu povući crtu. To znači da se nalazimo u polju koje uobličavaju odnosi političke volje i moći, u polju koje nema objektivnosti i gdje hegemonija paradira kao jedina istina. Upravo je to polje misli i djelovanja najpribližnije onom što bismo mogli označiti terminom geopolitika, to je oblast „imaginarnе geografije“ koja obiluje uprošćavanjima i stereotipima oko toga ko su „prijatelji“, a ko „neprijatelji“.⁴

Sa razvojem novih tehnologija kao što su kinematograf, telefon, radio, itd, proizvodi masovne kulture počinju da igraju važnu ulogu u svakodnevnom životu. Na primjer, za vrijeme Drugog svjetskog rata, američki časopisi poput *Life*, *New Republic*, *Readers Digest*, itd. postaju značajni akteri u oblikovanju javnog mnjenja u vezi shvatanja pojma geopolitike. *Life* tako 1942. godine u jednom članku navodi da se geopolitika sastoji od „mračnih zavjera, zlobnih intriga i crne magije“.⁵ Takav pristup geopolitici je bio dio propagandnog projekta da se diskredituje njemačka spoljna politika, a posebno profesor Karl Haushofer za koga se vjerovalo da je „čovjek neiscrpnih ideja za Hitlera“.⁶ Ubrzo se uključio i Holivud serijom filmova Franka Kapre „Zašto ratujemo?“ koji su predstavili savezničku borbu protiv Njemačke kao borbu između dobra i zla, borbu slobode protiv ropstva. Šematizam i pojednostavljivanje u

3 Klaus Dodds, *Geopolitics: A Very Short Introduction*, London: Oxford University Press, 2007, str. 4-11.

4 Dodds, *Geopolitics*, str. 42-44.

5 Gearóid Ó. Tuathail, *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, London: Routledge, 1996, str. 142.

6 Tuathail, *Critical Geopolitics*, str. 146.

ovim filmovima, kako navodi G. Tuathail, nijesu naišli na popularnost u američkom građanstvu, pa je prikazana samo prva serija.⁷ U isto vrijeme, grupa centralnoevropskih emigranata, poput Hansa Vajgerta [Hans Weigert], Roberta Strausa-Hupea [Robert Strausz-Hupé], autora knjige „*Geopolitika: Borba za prostor i moć*“ (1942),⁸ Fredrika Šumana [Frederich Schuman] i Andreasa Dorpalena [Andreas Dorpalen], tvrdila je da geopolitika ne mora po svojoj prirodi da ima nacističko usmjerenje, nego da je korisna i za demokratske države i njihove (skriveno) imperijalističke planove.⁹ Ovaj pogled na geopolitiku je posebno aktuelizovan danas, kada smo svjedoci ponovne pojave multipolarnosti u međunarodnim odnosima.

Kreatori masovne kulture nijesu prestali ni poslije Drugog svjetskog rata da se bave geopolitičkim temama na više ili manje otvoren način. Holivud je počeo da snima tzv. filmove nacionalne bezbjednosti koje je finansiralo američko Ministarstvo odbrane i obavještajna agencija CIA. To su bili filmovi poput „Crvene prijetnje“ ili animacije Orvelove „*Životinjske farme*“, a u kasnijem periodu i filmovi „Crvena zora“, „Top Gun“, „Air Force One“, „Peacemaker“, „Sum of All Fears“, itd.¹⁰ Iz ove perspektive posebno je interesantan slučaj filmova koji su se bavili avanturama lika iz romana Iana Fleminga [Ian Fleming], čuvenog britanskog obavještajca Džejmisa Bonda [James Bond].

U izuzetnom naučno-istraživačkom članku, objavljenom u časopisu *Geopolitics*, inače glavnom međunarodnom naučnom časopisu za geopolitičku problematiku, Dods detaljno analizira dva filma o Džejsmu Bondu, „From Russia with Love“ iz 1963. godine i „The World is not Enough“ iz 1999. godine.¹¹ Dods u ovim filmovima pronalazi nostalgiju za nepostojećim svijetom kojim još uvijek dominira Britanska imperija, a u kojem se faktički hegemon Sjedinjene američke države pojavljuju tek kada Bond za britansku krunu odradi najteži i najopasniji dio posla. Filmovi, takođe, obiluju stereotipima o načinu života u socijalističkim sistemima, a prožima ih i reduktivno, kolonijalističko razumijevanje Balkana. Istanbul, koji je centralno mjesto u oba filma, je na primjer predstavljen kao centar intriga, misticizma, etničkog rivalstva i nasilja, a njegovi stanovnici kao fanatični sljedbenici autoritarnih vođa i stoga nesposobni za demokratiju i poštovanje elementarnih ljudskih prava drugih. U doba kada neumitno slabi britanska (pa i šire zapadna) moć, ovakvi i slični filmovi, po Dodsovom mišljenju, su u funkciji podizanja morala, usmjeravanja strahova i bjekstva od stvarnosti.

⁷ Tuathail, *Critical Geopolitics*, str. 151.

⁸ Straus-Hupe je i autor poznatog slogana: „It's smart to be geopolitical“ [Pametno je razmišljati geopolitički]. On je osnovao Foreign Policy Research Institute i časopis *Orbis* 1955. godine koji su aktivni i dan danas. Za vrijeme republikanskih predsjedničkih administracija, počev od Niksonove, Straus-Hupe, iako u poznim godinama, bio je ambasador u nekim od geopolitički ključnih država za SAD, Belgiji, Švedskoj i Turskoj (čak osam godina). Umro je u 100. godini života 2002.

⁹ Tuathail, *Critical Geopolitics*, str. 154.

¹⁰ Dodds, *Geopolitics*, str. 152-157.

¹¹ Klaus Dodds, „Licensed to Stereotype: Popular geopolitics, James Bond and the Specter of Balkanism“, *Geopolitics*, 8:2 (2003), str. 125-156.

Helford Mekinder

Hronološki gledano, Helford Mekinder nije prvi teoretičar klasične geopolitike, ali se sa velikom dozom sigurnosti može reći da je najuticajniji od svih. Određeni pojmovi koje je on prvi upotrijebio, kao što je na primjer pojam „središnje zemlje“ [Heartland], je postao neraskidivi dio svakog geopolitičkog diskursa. Naravno, ono što je pogodovalo jačanju uticaja Mekindera je to da je on bio predstavnik vladajućeg mišljenja jedne globalne imperije, Britanske imperije, koja je koristila svoju moć, ne samo da kontroliše teritorije i granice, nego i intelektualni diskurs. Inače je slučaj da teoretičari dominantnih svjetskih sila hegemonizuju akademsko-naučni diskurs i predstavljaju svoje, jednostrane poglede na svijet kao univerzalna gledišta.

Mekinder je rođen 1861. godine u imućnoj britanskoj porodici i od svog djetinjstva je, po sopstvenom priznanju, bio fasciniran ratovima. Odrastao je u sjenci francusko-pruskog rata (1870-1871. godine) kada je po prvi put shvatio da je „mapa važna koliko i oružje“ što ga je vjerovatno i opredijelilo da se naučno bavi geografijom, ali i da geografiju popularizuje kao važnu prirodnu nauku na svojim čestim predavanjima otvorenim za građane.¹² Cijela njegova radna karijera bila je posvećena osmišljavanju načina da se zaustavi opadanje britanske imperijalne moći i da se zaštite snage koje su od imperije profitirale. Može se reći da je Mekinder, zajedno sa još nekoliko sa vrhom britanske vlasti povezanih i bogatih intelektualaca, kao što su bili Alfred Milner [Alfred Milner], Džordž Kerzon [George Curzon] i Sesil Roudes [Cecil Rhodes], uz važnu ulogu britanskog državnika i premijera Vinstona Čerčila [Winston Churchill], bio jedna od ključnih figura odgovornih za uspjeh uvezivanja rastuće moći Sjedinjenih američkih država (SAD) u britansku orbitu i za kasniju „predaju“ imperijalne baklje američkim krugovima. Hegemonija angloameričkih krugova je posebno došla do izražaja u periodu poslije Prvog svjetskog rata, kao i poslije Hladnog rata, a većina argumenata kojom ovi krugovi (i danas) opravdavaju svoju moć i svoje aktivnosti (tzv. ideologija atlantizma) je prvi put javno izrečena u Mekinderovim člancima i knjigama. Zbog toga će Mekinderovo djelo, kao i reakcije drugih teoretičara klasične geopolitike na njega, posebno onih iz suprostavljenog geopolitičkog bloka, biti predmet detaljne analize u ovoj knjizi.

Mekinder je, uz profesorsko-pedagoške djelatnosti, bio i politički aktivan. Bio je član Britanskog parlamenta u nekoliko mandata, kao i Visoki komesar za južnu Rusiju u propaloj britanskoj misiji pomoći ruskoj Bijeloj gardi protiv Boljševika u periodu od 1919.

12 Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, London: Oxford University Press, 2009, str. 67.

do 1920. godine.¹³ Najveću slavu je doživio na samom kraju života, kada su ga američki vojni i obavještajni krugovi, željni da preuzmu na sebe britanski imperijalni mandat za održavanje globalne kapitalističke mreže, kao i ogromne profite koji iz takvog poduhvata proizilaze, slavili kao vidovitog mislioca i genijalnog stratega.¹⁴

Mekinderov najčuveniji akademski članak, koji je postao jedna vrsta „biblije“ geopolitike, je objavljen prije 110 godina (u aprilu 1904. godine) u britanskom naučnom časopisu za geografiju (*The Geographical Journal*). Želeći da istakne značaj geografske uslovljenosti određenih zbivanja, Mekinder je članak naslovio „geografski pivot istorije“ (*the geographical pivot of history*).¹⁵ I, zbilja, od tada, kao nezaobilazni dio geopolitičke imaginacije, javljaju se razne „središnje tačke“, „ose“, „osovine“ i slično. Traže se jednostavni (mehanički) principi oko kojih se vrte svjetska dešavanja. Ono što na prvi pogled možda izgleda kao pojednostavljivanje se ipak pokazalo toliko ubjedljivim da se i u ovom trenutku mnogi međunarodni sukobi, od Sirije preko Ukrajine do Avganistana, mogu kredibilno razmotriti u u tom ključu.

Mekinder počinje članak sa tvrdnjom da se oko 1900. godine „kolumbovska“ era evropske civilizacije koju je obilježilo uspostavljanje gigantskih kolonijalnih imperija završila.¹⁶ Nijedan kontinent, osim snijegom i ledom pokrivenog Antartika, nije ostao izvan upravljačke mašinerije jedne od nekoliko evropskih sila. Ta prvenstveno geografska činjenica, po Mekinderu, ima epohalan značaj za dalji razvoj odnosa između ovih država. Naime, sada kada više nema „slobodnih“ teritorija, ¹⁷kada je evropski politički sistem globalizovan do krajnjih granica, ovim državama, orijentisanim na širenje svojih sfera kontrole i uticaja, ne preostaje ništa drugo osim međusobnog sukobljavanja i ratova za drugačiju podjelu svjetskih resursa. Zbog toga Mekinder u ovom članku sebi postavlja kao glavni zadatak to da odredi odakle i na koji način se može pojaviti najveća prijetnja za interese britanske imperije kako bi se britanska imperija mogla na vrijeme pripremiti i oduprijeti.

Mekinder artikuliše tezu da se nacije formiraju u sukobima i pod pritiskom spoljnih neprijatelja, navodeći kao primjere englesku naciju koja se, po njegovom mišljenju, formirala pod opsadom Normana i Danaca, američku, koja je nastala za vrijeme rata za nezavisnost i njemačku, koja je dostigla svoju punu formu u ratu sa Francuskom.¹⁸ Koristeći

13 Kearns, *Geopolitics and Empire*, str. 60.

14 Kearns, *Geopolitics and Empire*, str. 62.

15 Halford Mackinder, “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, 28: 4 (1904), str. 421-437.

16 Mackinder, “The Geographical Pivot”, str. 422-423.

17 Činjenica da te teritorije nikada nijesu bile “slobodne” već da su ih naseljavale druge civilizacije koje je ekspanzija evropskih imperija razorila bez milosti, dovedeći do stotina hiljada ljudskih žrtvava, nije nešto što Mekinder smatra vrijednim pomena. To je samo jedan od mnogih detalja koju ukazuju na rasistički podtekst Mekinderovih ideja.

18 Mackinder, “The Geographical Pivot”, str. 423.

ove primjere kao dokazni materijal, Mekinder formuliše i svoju glavnu tezu, a to je da se i sama evropska civilizacija (čije karakteristike ostavlja nedefinisanim) formirala kao rezultat borbi sa hordama azijskih plemena. To znači da su Evropa i Azija tokom mnogih stotina godina bile u antagonističkom odnosu koji se, kako tvrdi, zadržao i do XX vijeka. Sam odnos snaga je varirao, pa bi u određenim istorijskim epohama, azijska plemena ostvarivala velike teritorijalne uspjehe, kao na primjer Mongoli za vrijeme vladavine Džingis kana, a ponekad bi se i Evropljani udružili i kretali u kopnene ekspanzije kao za vrijeme krstaških ratova. Mekinder ističe, međutim, da se ključni preokret u ravnoteži moći u korist Evrope desio kada se Evropa okrenula moru tj. okeanu i počela da razvija svoju flotu. Dakle, upravo je pomorska moć evropskih država (država Zapadne Evrope: Španije, Portugalije, Britanije, Holandije i Francuske) omogućila da te države steknu globalni primat nad državama Azije koje su bile i ostale prvenstveno kopnene imperije.¹⁹

Pozivajući se na antičku (grčko-rimsku) istoriju, kao i na ideje američkog teoretičara geopolitike Alfreda T. Mehena (čije će djelo takođe biti detaljno analizirano u nastavku knjige), Mekinder tvrdi da je otkrio jedan univerzalno i transistorijski validan princip, a odnosi se na nepomirljivo sukobljavanje sila mora i sila kopna za svjetsku dominaciju.²⁰ Mekinder je zainteresovan da odnos snaga u korist sila mora tj. britanske imperije aktuelan 1904. godine, takav ostane i ubuduće. No, on je posebno zabrinut zbog toga što se pod britanskom kontrolom ne nalazi teritorija koja, prema njegovom tumačenju istorijskih dešavanja, predstavlja taj pivot tj. tačku oslonca istorije koju pominje u naslovu članka. Tu središnju tačku, osu oko koje se vrti svjetska istorija, Mekinder naziva Evroazija.

Problem za Mekindera i za britanske imperijaliste je to što Evroaziju kontroliše Rusija koju je njihov najveći evropski protivnik i suparnik za svjetsku dominaciju Njemačka uzela pod svoju ekonomsku čizmu. Mekinder upozorava da udružene Rusija i Njemačka mogu preuzeti od Britanije primat globalnog hegemonu jer bi morska flota te dvije države svojim potencijalom lako mogla da nadvlada britansku. Mekinder, kao posebnu prijetnju, ističe ubrzan razvoj željezničke mreže u Rusiji koja obezbjeđuje čvršću ekonomsku i političku integrisanost evroazijske kontinentalne mase, a koju finansira njemački kapital.²¹ Njegova najveća noćna mora je bila izgradnja željezničke pruge Berlin-Moskva-Bagdad-Persijski zaliv jer bi to direktno ugrozilo britanske monolope u Indijskom okeanu. Da se ta pruga ne izgradi bilo je potrebno zavaditi Njemačku i Rusiju što je Evropu uvelo u kataklizmu zvanu Prvi svjetski rat koja je uništila čitave generacije evropske mladosti i skoro razorila do temelja najveća dotadašnja dostignuća evropske kulture. Očigledno je da britanski imperijalisti i Mekinder među njima nijesu marili za cijenu. Kasnije su preko različitih javnih i tajnih organizacija uspostavili čvrstu vezu sa američkim krupnim

¹⁹ Mackinder, "The Geographical Pivot," str. 433.

²⁰ Mackinder, "The Geographical Pivot," str. 434.

²¹ Mackinder, "The Geographical Pivot," str. 434-436.

kapitalom tj. bankarsko-vojno-industrijskim kompleksom koji je preuzeo na sebe obavezu da održava (sada već) zajedničku angloameričku globalnu hegemoniju. Mekinder još 1904. godine insistira na važnosti saradnje i dogovora između Britanije i SAD za podjelu sfera uticaja u Atlanskom okeanu, ali i u drugim regionima gdje se slabljenje britanske imperije već primjećuje.

Neposredno po završetku Prvog svjetskog rata, Mekinder objavljuje svoju najpoznatiju knjigu „*Demokratski ideali i stvarnost*“ (1919). Upravo za ovu knjigu Mekinder će biti nagrađivan i slavjen u SAD više od dvadeset godina kasnije, za vrijeme Drugog svjetskog rata.²² U to vrijeme će svijest o značaju geopolitičkih promišljanja iz atlantističke perspektive intenzivno i kontinuirano jačati u američkim vladajućim krugovima da bi poslije rata bila javno manifestovana u potezima američkih predsjednika prema SSSR-u.

Mekinderova knjiga „*Demokratski ideali i stvarnost*“ je motivisana izuzetno važnim pitanjem političke teorije i prakse: kako urediti odnose između malih i velikih država u svijetu da bi se, u isto vrijeme, izbjegli i nasilni sukobi i formiranje jedne nad-državne svjetske vlade autoritarnog karaktera.²³ Mekinder ima u vidu da se jedan veliki rat krupnih razmjera vodi otprilike svakih sto godina i da stoga treba što prije osmisliti sistem međunarodnih odnosa kako buduće generacije ne bi bile podvrgnute istim stradanjima i pošastima. Mekinder ovdje polaže velike nade u formiranje međunarodne organizacije pod nazivom „Liga naroda“ koja, kao što je poznato, nije uspjela da spriječi izbijanje Drugog svjetskog rata kroz tačno 20 godina od objavljivanja Mekinderove knjige. Međutim, i pored toga, Mekinderova knjiga sadrži važne uvide u to zbog čega možda i nije bilo moguće (ili nije uopšte moguće) stvoriti jednu međunarodnu organizaciju koja bi mogla djelovati na planetarnom nivou u cilju ostvarivanja „vječnog“ mira?

Kao i svi teoretičari geopolitike, Mekinder tvrdi da postoje zakonitosti tj. obrasci ponašanja država koji se mogu predvidjeti i koji su vezani za određene geografske realnosti. On podsjeća na globalni istorijski značaj masivne teritorije koju je u svom članku iz 1904. godine nazvao „Evroazija“, a koju će u ovoj knjizi da označi pojmom „Središnja zemlja“ tj. čuvenim *Heartland-om*, pojmom koji je postao jedan od najpoznatijih pojmova u geopolitici. Upravo će u jednom posljednjih poglavlja knjige Mekinder artikulirati geopolitičku formulu koja još i danas predstavlja jednu od glavnih ideja vodilja atlantističke geopolitičke struje. „Ko vlada Istočnom Evropom, zapovijeda Središnjom zemljom. Ko vlada Središnjom zemljom, zapovijeda Svjetskim ostrvom (Evroazija + Afrika). Ko vlada Svjetskim ostrvom, zapovijeda svijetom“²⁴

²² Kearns, *Geopolitics and Empire*, str. 62.

²³ Halford Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: A Study of the Politics of Reconstruction*, London: Constable and Company LTD, 1919, str. 5.

²⁴ Mekinder, *Democratic ideals*, str. 194.

Imajući u vidu ovu formulu nije teško razumijeti veliku zebnju koja je u angloameričkim krugovima bila jednako jaka u doba Mekindera kao i danas. Naime, ni teritorija Britanije ni teritorija SAD-a nijesu geografski dio Središnje zemlje što znači da je njihova globalna imperija uvijek zavisna, i u mogućoj opasnosti, od država koje se nalaze u okviru njenih granica. Interesantno je (a to ću i pokazati u narednim poglavljima) da su najpoznatiji teoretičari njemačke i ruske škole geopolitike (iako suprotstavljani atlantističkoj struji Mekindera) potpuno prihvatili njegov uvid u planetarnu važnost kontrole nad Središnjom zemljom. Samo se, naravno, nijesu slagali oko pitanja ko treba da je kontroliše: Britanija-SAD ili Njemačka-Rusija. I oko toga su se vodili ratovi.

Kao najvažniju zakonitost koju je pronašao u svom pomnom izučavanju svjetske istorije, od prvih civilizacija do početka XX vijeka, Mekinder ističe sukobljavanje između tzv. morskih i tzv. kopnenih sila.²⁵ Od ratova drevnih država u dolini Nila do Prvog svjetskog rata, Mekinder vidi jednu te istu, crvenu (od krvi) nit: more protiv kopna, pomorci-moreplovci protiv kontinentalaca-gorštaka. On ističe primjer Feničana koji su po njegovom mišljenju prva moreplovačka civilizacija koja je uticala na morsko usmjerenje grčkih državnica. Nasuprot tome, Mekinder vidi Makedonce-Helene kao predstavnike prve kontinentalne imperije. I, zbilja, Aleksandar Makedonski je bio prvi osvajač jednog većeg djela Središnje zemlje. Da je duže poživio, možda bi uspio da zavlada i cijelim Svjetskim ostrvom. Spekulacije na stranu, imperija Aleksandra i njegovih nasljednika je, po Mekinderu, zaustavila razvoj pomorskih sila sve do pojave Rima i narastanja osvajačkih težnji kod rimskih vladara.

Koncipirajući istoriju kao kontinuirani antagonistički dualizam između mora i kopna, Mekinderov model nužno pronalazi kopnenog protivnika i za Rimsko carstvo. To je Kartagina. Iako je Mekinder vidi kao pretežno morskou silu, njen najveći vojskovođa Hanibal pokušava da pokori Rim kopnenim putem preko Španije, juga Francuske i sjevera Italije. Na tom putu (posebno kroz Alpe) gubi ogroman broj svojih vojnika i uz, strateški napad rimske flotile na njegove pozadinske pozicije na sjevero-istoku Španije, on gubi rat, iako je stigao na kapije Rima. Kasnije, u trećem, posljednjem Punskom ratu, Rim razara Kartaginu i pravi od zapadnog Mediterana ono što Mekinder naziva „zatvorenim morem“. To je izuzetno važan geopolitički pojam koji podrazumijeva da jedna sila (kopnena, ali može biti i morska) drži pod svojom kontrolom sve važne luke i ostale strateške tačke.²⁶ Više od sto godina poslije uništenja Kartagine odigraće se i čuvena bitka kod Aktijuma [Actium], bitka za carstvo između dva sukobljena lidera, Oktavijana, predvodnika „zapadnih“ snaga i Antonija (sa Kleopatrom), predvodnika „istočnih“ snaga.²⁷ Zapad je trijumfovao i, u

25 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 40-76. Ovo i jeste jedna od temeljnih pretpostavki svih teoretičara geopolitike. Oni je uzimaju i kao ključ koji otvara vrata ka razumijevanju toka istorijskih dešavanja.

26 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 54.

27 Možda bi se i u ovom sukobu mogao vidjeti manifestovan taj istorijski antagonistički dualizam, more protiv kopna ili, savremenijim terminima rečeno, atlantisti protiv evroazijaca.

kratkom periodu poslije bitke, i cijelokupan Mediteran je postao „zatvoreno more“ i ostao kao takav narednih pet stotina godina.²⁸

Rimsko carstvo se raspalo usljed decenijskih, pa i vjekovnih, napada sjevernih plemena sa mjesto porijekla iz Evroazije. Međutim, Istočni dio carstva je opstao pod nazivom Vizantija još skoro hiljadu godina sve do pada Konstantinopolja pred turskim osvajačima, narastajućom kontinentalnom silom, 1453. godine. Svega nekoliko decenija poslije toga, desio se procvat zapadnih djelova bivšeg rimskog carstva kroz epohalne pomorske pohode. Mekinder tvrdi da su evropske hrišćanske države pomorskim putem uradile ono što je na primjer Aleksandar Makedonski uradio kopnom. Zaobišle su, a zatim i okružile svoje protivnike, uzimajući pod svoju kontrolu ključne obalske tačke.²⁹ Tako je nastala čuvena i zloglasna strategija „anakonde“ koju protivnici atlantističkih sila i dan danas vide kao fundamentalno usmjerenje angloameričkih geopolitičkih napora.

U pomorskim okršajima i osvajanjima narednih vijekova, Britanija je imala najviše uspjeha i do početka XX vijeka uspjela je da stvori ogromnu imperiju gdje „sunce nikada ne zalazi“. Međutim, pojavili su se i prvi problemi održavanja globalne moći, posebno tokom (drugog) burskog rata koji je trajao od 1899. do 1902. godine. Bilo je jasno da će Britaniji biti potrebna pomoć neke jake i prostorno dobro pozicionirane zemlje saveznice. Za takvu ulogu, u geopolitičkom smislu, najbolji kandidat bila je ekonomski jaka, ali ideološki usmjerena protiv kolonijalističkih aranžmana, bivša britanska kolonija tj. grupa od prvobitnih 13 kolonija, a sada država koja se prostirala od Atlanskog do Tihog okeana – SAD. Britanija je ohrabivala i logistički pomagala administracije američkih predsjednika Vilijama Mekinlija [William McKinley] i Teodora Ruzvelta [Theodore Roosevelt] da uvedu SAD u trku za kolonijama. Pomoć Britanije je bila presudna za pobjedu u Američko-španskom ratu 1898. godine, kao i preuzimanje Kube i Filipina.

I poslije Prvog svjetskog rata, iako su SAD prvi put na globalnoj sceni demonstrirale svoju vojnu moć, Mekinder i dalje insistira na premoći Britanije. On tvrdi da poslije pobjede nad Njemačkom (jakom kontinentalnom silom), Britanija ima misiju da „svijet učini sigurnim za demokratiju“³⁰ i da mora učiniti sve kako ne bi dopustila ponovno jačanje Njemačke i njeno (asimetrično) povezivanje sa Rusijom u okviru zajedničkog vojno-političkog djelovanja na teritoriji Središnje zemlje. Mekinder tvrdi da njemački poraz u ratu neće promijeniti ono što on vidi kao njemački „mentalitet“

28 I aktualna geopolitička situacija na Mediteranu je slična. Sa izuzetkom Sirije (i, po nekim viđenjima, i Crne Gore), Mediteran je u zadnjih dvadeset godina pretvoren u zatvoreno more atlantista koji se grupišu i ostvaruju svoje geopolitičke ciljeve pod zastavom NATO.

29 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 67.

30 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 80-81. Interesantno je, ali nije slučajno, da se bukvalno ista fraza može naći u govorima američkog predsjednika Džorža V. Buša mlađeg [George V. Bush, Jr.] u kontekstu njegovog viđenja uloge SAD u svijetu, skoro sto godina poslije objavljivanja Mekinderove knjige. To je još jedan dokaz da SAD imitiraju tadašnju poziciju Britanije u ulozi nosioca izgradnje globalne imperije.

za koji vjeruje da, kroz produktivnost i organizaciju, može nadvladati bilo koju političku prepreku i nastaviti već započetu (ali ratom prekinutu) imperijalnu avanturu prema Istoku.³¹ On navodi primjere njemačkog kolonizatorskog odnosa prema Slovenima generalno, a posebno prema Rusima, kroz nejednaku ekonomsku razmjenu gdje slovenske zemlje proizvode jeftinu hranu i sirovine, a za uzvrat se zadužuju da bi uvezle mnogo skuplje proizvode njemačke industrije.³² Uspostavljanje uravnoteženih ekonomskih i političkih odnosa između Njemačke i Rusije (gdje bi i jedna i druga bile pod nadzorom angloameričke imperije), Mekinder vidi kao jedini način za rješavanje tzv. „Istočnog pitanja“. Konkretni prijedlog koji stavlja na sto i za koji misli da ga treba realizovati kroz nastupajuće mirovne pregovore u Versaju potencira upravo taj angloamerički nadzor (i interese), a manje se brine za reakcije (i interese) njemačkih i ruskih vladajućih elita. Taj prijedlog, koji je kasnije i sproveden u praksi, obuhvata formiranje tzv. bafer (rubne) zone država između ove dvije kontinentalne sile.

Naime, Mekinder pominje sedam naroda za koje je potrebno obezbijediti stvaranje nezavisnih država (u suštini anglo-američkih protektorata) preko kojih bi se mogla permanentno nadzirati Središnja zemlja. Radi se o Poljacima, Bohemijancima (kako Mekinder nazira Čeha i Slovače), zatim Mađarima, Rumunima, Bugarima, Grcima i Južnim Slovenima (Mekinder ne vrši podjelu na Srbe, Hrvate, Slovence, Crnogorce, itd.).³³ U pojedinim slučajevima, posebno na teritorijama gdje su se nalazile predratne granice između Njemačke i Ruske imperije, on zagovara čak i „transfer stanovništva“ kako bi Njemci i Rusi izgubili zajedničku granicu što bi, naravno, otežalo tijesnu saradnju političkih aktera tih država. Mekinderu je posebno važno i da se „zatvore“ Baltičko i Crno more tako što će se Poljskoj obezbijediti izlaz na Baltičko, a Rumuniji na Crno more i stimulisati razvoj njihovih mornaričkih flota.³⁴

Konkretnom realizacijom ovakvih i sličnih prijedloga Mekinder se nadao da će sa geopolitičke tačke gledišta biti stabilizovana situacija u Evropi i omogućeno funkcionisanje Lige naroda kao međunarodne organizacije odgovorne za promovisanje kulture mira i nenasilja u svijetu i prevenciju širih ratnih sukoba. To se, međutim, nije desilo zbog čitavog niza razloga (o kojima će biti dosta riječi u nastavku knjige), jedan od kojih je i organizovano političko djelovanje kontinentalnih tj. evroazijskih teoretičara geopolitike koji su odbili da prihvate dominaciju atlantističkih ideja Mekindera i premoć anglo-američke finansijske elite.

Tačno stotinu godine poslije objavljivanja Mekinderovog članka o geografskom

31 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 200-203.

32 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 184-185. U drugoj polovini 20. vijeka, ovakav ekonomski model je dominirao u odnosima SAD i latinoameričkih zemalja, a konceptualizovan je pod nazivom „teorija zavisnosti“.

33 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 206.

34 Mekinder, *Democratic ideals*, str. 208, 212.

pivotu istorije, profesor Nik Megoran [Nick Megoran] je u istom akademskom časopisu objavio studiju koja se bavi testiranjem aktuelne relevantnosti ideje „pivota“ istorije za one države koje se nalaze na teritoriji mekinderovske Središnje zemlje.³⁵ Megoran ističe da, iako je nesporno da Mekinder nije dovoljno precizno odredio geografske koordinate Središnje zemlje, ipak se ona može u velikoj mjeri identifikovati sa današnjom Centralnom Azijom, a posebno sa bivšim sovjetskim republikama koje se nalaze na tom području i koje su od 1991. godine nezavisne države. U tom pogledu, Megoran razmatra spoljnu politiku Uzbekistana sa ciljem da utvrdi u kojoj mjeri je ideja „pivota“ istorije uticala na njenu formulaciju, orijentaciju i implementaciju.

Uzbekistan je, prema podacima koje navodi Megoran, jedan tipičan autoritarni politički sistem u kojem se vlast već više od dvadeset godina nalazi u rukama jednog čovjeka, Islama Karimova, i u kojem je politička opozicija zbog brutalnog progona skoro nepostojeća. Da bi učvrstio svoju vlast, ali i obezbjedio postojanost uzbekistanskog identiteta, Karimov je decenijama ohrabrivao manje ili više direktno izmišljanje srednjovjekovne uzbekistanske istorije, sa posebnim osvrtom na figuru Amir Timura, poznatijeg kao Tamerlan (1336-1405).³⁶ Naime, Tamerlan se u Uzbekistanu zvanično slavi kao neka vrsta heroja Evroazije, jer je u svom istorijskom djelovanju ispoljavao samostalnost i od Zapada i od Istoka. Tamerlan se u svojim pohodima sukobljavao i sa Krstašima (Zapada), kao i sa Mongolskom i Otomanskom imperijom (Istok). Zbog toga je i bio uvažavan kao važan geopolitički akter i od jedne i od druge strane.

Karimov se u svojoj spoljnoj politici trudi da prati put Tamerlana. Uzbekistan u ovom trenutku ima razvijenu saradnju i sa Rusijom i sa Kinom (u okviru postepene izgradnje evroazijskih institucija), ali i sa SAD-om, posebno poslije pojave američkih vojnih snaga u Centralnoj Aziji i Persijskom zalivu kroz invazije Avganistana i Iraka. Neki američki geopolitički krugovi čak tvrde da Uzbekistan može igrati značajnu ulogu u okruživanju (i „gušenju“) Rusije tj. ulogu analognu onoj koju je Mekinder u svojoj knjizi „Demokratski ideali i stvarnost“ odredio državama Istočne Evrope. Zbog toga, oni snažno insistiraju na tome da se Uzbekistan uveže u NATO orbitu, bez obzira na svakodnevna kršenja ljudskih prava i demokratskih normi u toj zemlji.³⁷

35 Nick Megoran, “Revisiting the “Pivot”: The Influence of Halford Mackinder on the Analysis of Uzbekistan’s International Relations”, *The Geographical Journal*, 170 : 4, (2004), str. 347-358.

36 Megoran, “Revisiting the “Pivot”,” str. 350-351.

37 Megoran, “Revisiting the ‘Pivot’”, str. 354-355.

Alfred Tajer Mehen

Alfred Tajer Mehen [Alfred Thayer Mahan] (1840-1914) bio je američki mornarički oficir i univerzitetski profesor koji se smatra rodonačelnikom američke geopolitičke škole. On je učestvovao u američkom građanskom ratu kao oficir na strani Sjevera, a u periodu poslije tog rata je komandovao ratnim brodom u vodama oko zapadne obale Južne Amerike. Njegovi biografi tvrde da kao aktivni mornarički oficir i kapetan nije imao previše uspjeha, pa je rado prihvatio ponudu da postane predavač na Mornaričkom koledžu [Naval War College] u Njuportu, Roud Ajland [Newport, Rhode Island].³⁸ Tu je počeo da se bavi proučavanjem značaja pomorske moći u istorijskom stasavanju velikih sila (posebno Britanije i Francuske) što mu je donijelo svjetsku intelektualnu slavu. Na Mornaričkom koledžu je upoznao i Teodora Ruzvelta koji je u to vrijeme radio kao predavač mornaričke istorije. Kada je Ruzvelt postao predsjednik (1901-1909), Mehen mu je bio jedan od najbližih savjetnika. Mehen je dijelio Ruzveltove imperijalističke stavove, zagovarajući kontrolu Panama kanala, kao i aneksiju Havaja i Filipina. Iz tog perioda ostala je zapisana njegova izjava: „Ja sam imperijalista iz prostog razloga što nisam izolacionista“.³⁹ Za njega, SAD nijesu imale izbor osim da u stopu prate imperijalnu tradiciju Velike Britanije i da je vremenom zamijene kao nosioca globalne pomorske (ali i svake druge) dominacije.

Mehenovo najpoznatije naučno djelo je „*Uticao pomorske moći [sea-power] na istoriju, 1660-1783*“ (1889) u kojem detaljno proučava odnose između mornaričke moći i snage (evropskih) država.⁴⁰ Ova knjiga izlaže jedno strateško promišljanje rivaliteta, sukoba i ratova u datom vremenskom periodu iz perspektive zagovarača izgradnje jake mornarice i, kao takva, je postala jedna od najprevođenijih knjiga XIX vijeka, a sam Mehen svjetski poznata ličnost i rado pozivan komentator za neke od najuticajnijih novina i časopisa tog vremena.⁴¹

Kao i svi teoretičari klasične geopolitike, Mehen smatra da u istoriji uspona i padova država i imperija, kao i njihovih lidera, postoje zakonitosti koje su nezavisne od istorijskog konteksta. To znači da iako su, na primjer, tehnološka sredstva za vođenje rata u vrijeme drevnog Rima i u vrijeme Francuske revolucije bila vrlo različita,

38 Gregg Russell, „A.T. Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist“, *Geopolitics*, 11: 2 (2006), str. 119-140. Ovaj koledž je i dan-danas centar strateške misli američke ratne mornarice.

39 Russell, „A.T. Mahan and American Geopolitics“, str.120.

40 Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea-Power on History, 1660-1783*, (elektronska knjiga, 2004).

41 Christopher L. Connery, „Ideologies of Land and Sea: A.T. Mahan, Carl Schmitt, and the Shaping of Global Myth Elements“, *Boundary 2*, 28:2 (2001), str. 178-201.

osnovni principi i pravila uspješne strategije i komandovanja ostaju isti. Zbog toga se Mehen detaljno bavi historijom drevnog Rima sa posebnim osvrtom na sukob između Kartagine i Rima za vrijeme Drugog punskog rata kada je konačnu rimsku pobjedu nad Hanibalom omogućila upravo rimska premoć na moru.

Isto tako, Mehen pripisuje veliki značaj za pobjedu Britanaca i njihovih saveznika nad Napoleonom uspješnosti britanske flote predvođene admiralom Horacijom Nelsonom [Horatio Nelson].⁴² On čak tvrdi da su osnove britanske pobjede postavljene još 1798. godine (iako u to vrijeme Napoleon nije još ni bio krenuo u imperijalno osvajanje Evrope) kada je Nelson pobjedom nad francuskom flotom u Nilu prekinuo tj. uništio komunikacione veze između Francuske i Egipta i time zaustavio dalje francusko napredovanje. Naravno, definitivno spašavanje Britanije od Napoleona je bilo posljedica Nelsonove velike pobjede kod Trafalgara, blizu obala Španije, 1804. godine. To da je Britanija kroz premoć na moru uspjela zaustaviti, a kasnije i savladati vojskovođu koji je bio zavladao cijelom kontinentalnom Evropom za Mehena predstavlja ključni dokaz osobitog značaja ulaganja u mornaricu i u razvoj mornaričke strategije kako u ratu tako i u miru.

Interesantno je, međutim, da je Mehen svoju knjigu posvetio izučavanju mornaričkih sukoba u eri prije Nelsona. Ona se bavi periodom od 1660. do 1783. godine, a Mehen izbor ovog perioda objašnjava time da je oko 1660. godine počela tzv. era jedrenjaka, a 1783. godine se završio američki rat za nezavisnost. Ipak, Mehen nije ni Nelsonu ostao dužan, pa je 1899. godine objavio njegovu biografiju koja se i danas izučava na mornaričkim i vojnim akademijama.⁴³

Mehenova knjiga definiše i objašnjava šest uslova ili faktora koji utiču na historijski razvoj država. Mehen smatra da ovi faktori imaju snagu objektivnih zakonitosti i ispoljavaju svoj značaj bez obzira o kojem se historijskom periodu radi. Prvi od faktora, koje navodi Mehen, je geografski položaj države, a geografija i jeste jedna od najvažnijih determinanti geopolitičkog pristupa međudržavnim odnosima. Za razvoj i stasavanje države, tvrdi Mehen, bolje je kada nema kopnenu granicu, kada je ostrvo kao na primjer Velika Britanija, jer tada može svrsishodnije da koncentriše svoje snage, bilo za napad bilo za odbranu.⁴⁴ U doba Mehenovog pisanja, SAD su imale značajnu mornaričku flotu samo na obali Atlanskog okeana, pa nije čudno što on ističe da izlazak SAD na dva okeana može biti ili „velika slabost“ ili „veliki trošak“.⁴⁵

42 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 8.

43 Alfred Thayer Mahan, *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain*, New York: Haskell House Pub Ltd, 1969.

44 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 15-16.

45 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 16.

Imajući u vidu kasniji razvoj dešavanja, uključujući i japanski napad na Pearl Harbor [Pearl Harbor] u decembru 1941. godine kojim su SAD bile uvučene u Drugi svjetski rat, izgleda da je Mehen bio u pravu. Uporedo sa kontrolom obalskog područja, Mehen podvlači i važnost za državu da kontroliše i sve bliske, strateške morske prolaze i navodi primjere britanske kontrole Gibraltara (koja se nastavlja i do današnjeg dana i često je povod manje ili više ozbiljnih čarki između Britanije i Španije), kao i tadašnje upravljanje Maltom, kao ključna sredstva za ograničavanje i slabljenje pomorske moći Španije i Italije.

Drugi faktor čiju važnost ističe Mehen je aktuelna, morfološka konfiguracija samih granica. Ovdje se, na primjer, uzimaju u obzir geografske karakteristike obale.⁴⁶ Ako obala nema pogodnih mjesta za luke, onda je jasno da ne može biti govora o floti ili pomorskoj moći. Sa druge strane, ako je obala izuzetno pogodna za luke i ako je položaj države takav da se nalazi na čvorištima morskih trgovačkih puteva, kao što je bio slučaj sa Mletačkom republikom ili Holandijom, onda to može da od države stvori jaku i kredibilnu međunarodnu pomorsku silu. Razvoj luka i pomorske moći je značajno do te mjere da se može desiti da ukupna moć jedne države dramatično degradira propašću njene flote. Mehen navodi primjer slabljenja Španije u evropskoj politici XVIII i XIX vijeka uprkos ogromnim resursima svojih kolonija. On slikovito opisuje španski slučaj riječima: „jake ruke i noge [kolonije], a slabo srce“.⁴⁷

Treći važan faktor predstavlja sama veličine države, koja naravno uključuje i ukupnu teritoriju, kao i dužinu obale i broj luka, ali i broj stanovnika i njihov odnos prema moru i morskoj privredi. Interesantno je da Mehen stavlja u prvi plan svijest stanovništva o značaju mora za njihov život i rad, što znači da i relativno mala država, ako su njeni stanovnici posvećeni razvoju pomorske privrede, može da ostvari značajnu poziciju u raspodjeli svjetske moći. Treba samo uzeti u obzir primjer Britanije ili, ranije pomenute, Mletačke republike.

Četvrti faktor koji pominje Mehen se može posmatrati kao dodatak već navedenog jer se tiče samih stanovnika države i njihovog znanja, kompetentnosti i efikasnosti vezano za pomorsku privredu. Mehen ističe značaj postojanja tzv. rezervne armije regruta kako za trgovačku tako i za ratnu mornaricu i navodi da je upravo ta rezerva bila od presudne važnosti u mnogim prelomnim bitkama (Trafalgar).⁴⁸

Peti faktor se tiče nacionalnog karaktera stanovnika i ovaj faktor se na više ili manje eksplicitan način kotira kao primaran kod svih škola klasične geopolitike, a posebno kod ruske škole (kao što će se vidjeti kada o ruskim teoretičarima bude riječ).

⁴⁶ Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 19.

⁴⁷ Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 21.

⁴⁸ Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 23.

Mehen pravi razliku između nacija koje su, po njegovom mišljenju, sklone razvoju regularizovanih privrednih aktivnosti i trgovine u koje ubraja Engleze i Holandane, koje naziva „nacijama malih trgovaca“, i nacija kojima spočitava usmjerenje na grabež srebra i zlata i nebrigu za uspostavljanje vladavine prave i regula (Španci, Portugalci).⁴⁹ Takođe, Mehen pripisuje Englezima i Holandanima pohvalni avanturistički duh i spremnost na rizik dok Francuze kritikuje zbog opreznosti, pretjerane štednje i taštog, aristokratskog prezira za trgovinske aktivnosti. Mehen nedvosmisleno vezuje i uspjeh razvoja SAD za engleski način upravljanja kolonijama koji je kolonijama dozvoljavao da djeluju autonomno i bez prevelike ekonomske zavisnosti i istorijske nostalgije prema matici.⁵⁰

Posljednji, šesti faktor za koji Mehen smatra da presudno utiče na istorijski razvoj države se odnosi na karakter državne vlasti. Mehen tvrdi da je najbolji politički sistem onaj koji omogućava usaglašenost između vladajućih struktura i duha naroda, dakle, neka vrsta predstavničke demokratije, mada navodi da ima i izuzetaka.⁵¹ Tako, na primjer, aristokratska koncepcija vojne časti u nekim periodima može da bude značajna za nastavak ulaganja u izgradnju mornarice kada se možda ne naziru jasne ekonomske prednosti takvog postupka. Isto tako, Mehen proročanski najavljuje da će demokratizacija političkih sistema dovesti do pada potrošnje za vojsku.⁵² I, zaista, svjedoci smo da demokratska javnost preferira ulaganja u socijalne i obrazovne programe, mada, kao što se to vidi na primjeru SAD-a u prvoj i drugoj deceniji XXI vijeka, postoje značajni unutrašnji otpori takvoj pro-socijalnoj politici od strane vojno-industrijskog kompleksa i političke struje u vlasti koju taj kompleks finansira.

Mehen ističe i važnost aktivnog zalaganja ključnih osoba na liderskim pozicijama za izgradnju jake mornaričke flote. On tvrdi da je globalna moć Francuske u XVII i XVIII vijeku bila vidno oslabljena zbog toga što se ni Luj XIV ni Luj XV nisu interesovali za nastavak razvoja morske moći koje je bio preporučio kardinal Rišelje [Richelieu]. Francuska je time izgubila i važne kolonije i važna tržišta i samo je „greška“ (kako je naziva Mehen) britanske upotrebe sile protiv američkih kolonista, koja je dovela do teškog poraza britanske vojske, donekle vratila u igru kao svjetsku silu.⁵³

Mehenove preporuke za SAD (u vrijeme pisanja knjige, dakle, u zadnjoj deceniji XIX vijeka) odnose se na neophodnost razvijanja trgovačke flote kao finansijskog i ideološkog osnova za jaku ratnu mornaricu. Takođe, on naglašava značaj kontrole nad strateškim tačkama u udaljenim oblastima i zalaže se da i SAD ima

49 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 26-27. Jasno je da ovdje Mehen ispoljava anglofilsko-protestantske predrasude.

50 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 28.

51 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 29.

52 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 33.

53 Mahan, *The Influence of Sea-Power*, str. 37.

svoje kolonije. Ovi prijedlozi imali su velikog odjeka u američkim krugovima moći, tako da su ih, već nekoliko godina poslije objavljivanja Mehenove knjige, američki predsjednici Vilijam Mekinli [William McKinley] i Teodor Ruzvelt, inače Mehenov kolega i prijatelj, sproveli u djelo. I tako je i SAD, i pored svog republikanskog ustava i liberalnog političkog stava svojih očeva-osnivača [The Founding Fathers], postala kolonijalna sila.

Mehenove analize faktora koji su značajni za premoć na moru i danas se koriste kao okvir za sagledavanje konkretnih odnosa između država. Tako je profesor Erik Sejers [Eric Sayers] primjenio mehenovski pristup u razmatranju značaja Rjukju [Ryukyu] arhipelaga za odnose između Japana i Kine.⁵⁴ Sejers je uvjeren da su ostrva ovog arhipelaga za Japan, kao i za SAD, od posebne važnosti ne samo zbog toga što se pored njih nalaze bogata nalazišta nafte i plina, kao i obilje ribe, nego i zbog geostrateške pozicije prema Kini. Naime, svi kineski brodovi, bilo da su vojni ili trgovački, moraju proći pored ovih ostrva da bi izašli u Tihi okean. U isto vrijeme, najjužnija ostrva arhipelaga se nalaze u blizini Tajvana i može se pretpostaviti da bi bila iskorišćena u eventualnoj kineskoj invaziji ako bi do nje došlo. Zbog toga, Sejers savjetuje dalju japansku militarizaciju ostrva, uključujući izgradnju baza, raketnih i radarskih sistema, vojnih aerodroma, kao i povećanje broja vojnika.⁵⁵ On naglašava kontinuirani značaj američke vojne baze na ostrvu Okinavi, koje je najveće ostrvo ovog arhipelaga, iako je iz čestih medijskih navoda sve vidljivije da se ostanku te baze sve glasnije protivi većina stanovnika.⁵⁶ Jasno je, dakle, da Sejers ne vidi drugi i drugačiji način odvratanja kineskih interesa za ovo područje osim gomilanja vojne sile (što, naravno, podrazumijeva kupovinu oružja od američkih proizvođača). No, pitanje je da li Sejers ispravno tumači Mehena jer se Mehen zalagao ne samo i isključivo za vojnu okupaciju teritorija već i za uticaj ekonomskih i kulturnih faktora na osnaživanje saveznika i slabljenje protivnika koji su danas poznati pod terminom „meka moć“ [*soft power*].

Interesantno je da upravo protivnici Mehena, o kojima će detaljno biti riječi kada budem govorio o ruskoj geopolitičkoj školi, pridaju njegovim idejama mnogo širi značaj za aktuelno strateško-ideološko usmjerenje američke spoljne politike nego što to rade njegovi poklonici. Naime, pojedini predstavnici ruske evroazijske geopolitičke škole Mehenu spočitavaju propagiranje globalne primjene tzv. strategije anakonde. To je ideja da je krajnji cilj američke politike (sprovođene kroz čitav niz međunarodnih

54 Eric Sayers, "The 'Consequent' Interest of Japan's Southwestern Islands: A Mahanian Appraisal of the Ryukyu Archipelago", *Naval War College Review*, 66:2 (2013), str. 45-61. Interesantno je primjetiti da je časopis u kojem je objavljen Sejersov tekst zvanični naučno-istraživački časopis koledža na kojem je predavao Mehen.

55 Sayers, "The 'Consequent' Interest of Japan's Southwestern Islands", str. 56.

56 Jon Herskovitz, "Okinawa Protests U.S. Presence," *ABC News*, July 15, 2000, (<http://abcnews.go.com/International/story?id=83158>).

organizacija, od kojih je najdominantnija NATO) da zaokruži, a zatim i dovede do političkog i ekonomskog kolapsa svoje antagoniste na evroazijskoj kopnenoj masi, a posebno Rusiju i Kinu. Važno je istaći da Mehen nije originalni kreator ovakvog strateškog pristupa već je to bio američki general Vinfred Skot [Winfred Scott] koji je Linkolnu predložio upravo „zaokruživanje“ otcjepljenih južnjačkih država kao način da se one nadvladaju. Linkoln je odbio da prihvati ovu ideju, jer ona, iz logističkih razloga, nije mogla da dovede do brze vojne pobjede, što je dovelo do smjene Skota sa čela generalštaba.⁵⁷ Međutim, kako rat nije davao znake jenjavanja, Linkoln se kasnije ipak opredijelio za „blokadu“ Juga što je i doprinijelo finalnoj pobjedi Sjevera nakon četiri godine rata i velikog broja ljudskih žrtava.

⁵⁷ „Anaconda Plan”, (<http://www.marinersmuseum.org/uss-monitor-center/anaconda-plan>).

Karl Haushofer

Da bi se u potpunosti razumio raspon ideja njemačke geopolitičke škole nije dovoljno samo izložiti ideje njenog najpoznatijeg i najkontroverznijeg promotera Karla Haushofera [Karl Haushofer] već je potrebno sagledati i rad njegovih intelektualnih prethodnika od kojih najuticajnije mjesto zauzima Fridrih Ravel [Friedrich Ratzel].

Fridrih Ravel (1844-1904) bio je savremenik Mehena i vrlo je moguće da je bio upoznat sa Mehenovom knjigom o pomorskoj moći. Uostalom, Ravelova knjiga, od posebnog značaja za oblast geopolitike, koja se pod naslovom „*Politička geografija*“ pojavila 1898. godine, bavi se dosta sličnom tematikom. Međutim, njegova naučna orijentacija tj. ideološke ideje vodilje se dramatično razlikuju. Ravelov pristup je nadahnut primjenom jedne vrste simplifikovane Darwinove teorije na društvene institucije tj. na državu. Poznat pod terminom *socijalni darvinizam*, ovaj pristup vidi u državi osobine živog bića koje se, da bi održalo vitalnost, mora permanentno širiti i povećavati svoj obim, u isto vrijeme, boreći se za opstanak protiv istih stremljenja drugih država.⁵⁸ U ovom kontekstu, Ravel je prvi upotrijebio i kasnije zloglasni koncept *Lebensraum-a* [životnog prostora] koji se koristio kao opravdanje za ekspanzionističku njemačku spoljnu politiku za vrijeme hitlerovskog Trećeg Rajha.

Ravel nije vjerovao u stalnost postojećih granica jer je smatrao da je svaki narod „živo tijelo“ u stalnom unutrašnjem kretanju, u „prelivanju“ i širenju teritorija pod svojom kontrolom.⁵⁹ Međutim, širenje jednog naroda je nailazilo na otpor svih susjednih naroda što se moglo uzeti kao povod za ratove koji su se vodili tokom cijele istorije čovječanstva. „Trka za teritorijama“ se tako pretvarala u opštu klanicu. Ravel je ambivalentan kada govori o krajnjem cilju ratovanja između država. Sa jedne strane, on tvrdi da ovaj proces „sjedinjavanja i utapanja“ vodi ka jedinstvu cijelog čovječanstva u jednu političku zajednicu, dok, sa druge strane, postulira „stremljenje ka prostornoj uravnoteženosti“ između država i to ne samo u Evropi.⁶⁰ Ravel oscilira između zalaganja za unipolarni i multipolarni svijet što se može protumačiti kao izraz tadašnjih dilema njemačkih vlastodržačkih krugova. Naime, unipolarni svijet je za njih bio prihvatljiv samo ukoliko bi oslikavao njemačku hegemoniju što je, imajuću u vidu kapacitete tadašnje njemačke države, bilo nemoguće ostvariti. Zbog toga im

58 Ф. Ратцель, “Политическая география (в изложении Л. Синицкого)”, *Геополитика: Хрестоматия*, СПб: Питер, 2007, str. 15-17.

59 Ратцель, “Политическая география”, str. 22.

60 Ратцель, “Политическая география”, str. 29-30.

se multipolarni svijet činio kao opcija koju su bili prinuđeni da prihvate i za koju je trebalo naći neku vrstu teorijskog opravdanja (barem dok Njemačka ne ojača dovoljno da krene u osvajačke pohode globalnih razmjera). Racel nipodištava postojanje malih država, upozoravajući da one predstavljaju devijantni „izuzetak od pravila rasta država“, te da izgledaju kao da su se „okamenile“, ali ih prihvata jer to zahtijevaju postojeći odnosi političke moći u Evropi.⁶¹ Naravno, ukoliko se taj odnos promijeni (u korist Njemačke), male države kao suvereni politički entiteti će biti zbrisane. To se i desilo tridesetak godina poslije Racelove smrti kada su nacisti počeli da sprovedu ovakve i slične zamisli u djelo.

Za razliku od Mehena, Racel nema razumijevanja za poluge tzv. meke moći tj. uspostavljanje ekonomske i ideološke moći dominantne države nad drugim državama.⁶² On se zalaže za tradicionalnu teritorijalnu okupaciju i tvrdi da bilo koji drugi odnos prema vazalnim teritorijama neće uspjeti da u dugoročnom vremenskom periodu učvrsti hegemoniju. Čini se da su se, u vremenskom periodu koje nas dijeli od Racela i Mehena, i „morske“ sile približile Racelovom viđenju stvari, posebno ako se ima u vidu aktuelna u posljednjih petnaestak godina ekspanzija NATO u Evropi. Naravno, da ne bi izazvala fatalne otpore, teritorijalnoj okupaciji kroz militarizaciju i izgradnju vojnih baza mora da prethodi i ekonomsko-ideološka ofanziva. Takođe, Racel ne smatra djelovanje nomadskih naroda odlučujućim za tokove svjetske istorije kakvim ga vidi Mekinder. Nasuprot njemu, Racel glorifikuje životni stil zemljoradnika jer vjeruje da jedino oni mogu razviti duhovno-moralnu vezu sa određenom teritorijom i na taj način osnažiti državu da izdrži sve napade sa strane i da akumulira snage da pređe u ofanzivu. U sukobu između nomada i zemljoradnika, Racel vidi pobjedu na strani ovih drugih.⁶³ Kod Racela se ne može uočiti insistiranje na važnosti evroazijske dimenzije njemačke geopolitike koje će obilježiti ideje njegovog nasljednika Haushofera, mada je i njemu bliže širenje Njemačke na evroazijskoj kontinentalnoj masi nego kroz kolonije na drugim kontinentima.

Za Karla Haushofera (1869-1946) se može reći da je najkontroverzniji predstavnik njemačke geopolitičke škole. To je zbog toga što je postojalo blisko prijateljstvo između njega i Hitlerovog zamjenika Rudolfa Hesa. Hes je, naime, bio Haushoferov ađutant za vrijeme Prvog svjetskog rata, a njihovo poznanstvo se nastavilo i kasnije kada je Haushofer postao profesor geopolitike u Minhenu. Postoje dokazi da je Haushofer posjećivao Hesa i Hitlera dok su zbog organizacije Minhenskog puča bili u zatvoru, a pojedini istraživači tvrde da se uticaj Haushofera može primjetiti u Hitlerovoj zloglasnoj knjizi „*Mein Kampf*“, kao i da su njegovi naučni radovi

61 Ратцель, „Политическая география“, str. 35.

62 Ратцель, „Политическая география“, str. 19.

63 Ратцель, „Политическая география“, str. 20-21.

tokom 1930tih godina uticali na ekspanzionističku orijentaciju nacističke spoljne politike.⁶⁴ Drugi istraživači, pak, tvrde da je Haushoferova povezanost sa nacistima samo sporedna i da Hitlerovi spoljnopolitički potezi izgledaju bizarno, apsurdno i nepojmljivo okrutno iz haushoferovske geopolitičke perspektive.⁶⁵ Kao što će se vidjeti u nastavku, Haushofer se zalagao za tijesnu saradnju sa Rusima, razvijajući tako evroazijsku geopolitičku perspektivu, što je u potpunoj suprotnosti sa Hitlerovim napadom na SSSR 22. juna 1941. godine. Rasističke teorije o hijerarhiji rasa i naroda se ne mogu naći u Haushoferovim geopolitičkim istraživanjima, a pojedine negativne stavove protiv Jevreja, Haushofer je, na poslijeratnim ispitivanjima, objašnjavao enormnim pritiskom pod kojim se našao krajem 30tih i početkom 40tih godina i zbog njih se iskreno kajao (uostalom, otac njegove žene Marte bio je Jevrej).⁶⁶ Međutim, osjećaj krivice i psihološke posljedice ratnih trauma su za Haushofera i njegovu ženu izgleda, ipak, bili preteško breme i oni su na svom imanju u Bavarskoj u martu 1946. godine izvršili samoubistvo.

Najsažetiji prikaz Haushoferovih ideja se može naći u njegovom eseju „Kontinentalni blok: Berlin-Moskva-Tokio“ objavljenom početkom 1941. godine (dakle, u jeku početne faze Drugog svjetskog rata, ali prije napada na SSSR). I, zbilja, glavna tema eseja je izgradnja snažne, miroljubive veze između Berlina i Moskve. Haushofer, čak, tvrdi da je ta veza kojom se objedinjuje Evropa sa sjevernom i istočnom Azijom „najgrandiozniji i najvažniji događaj u svjetskoj politici“ i da predstavlja kulminaciju planova koji su se sprovodili u dugom vremenskom periodu.⁶⁷ On tvrdi da su značaj tog poduhvata, kako to obično biva, prvi primijetili oni koji su od njega imali najviše da izgube tj. interesi vezani za širenje moći britanske imperije. Haushofer citira uticajnog britanskog političara iz perioda sredine XIX vijeka, Lorda Palmerstona, koji je insistirao da Britanija mora po svaku cijenu da sarađuje sa Francuskom zbog opasnosti od Rusija. Rusija, naime, ima potencijal da „ujedini“ Evropu i Aziju, a takvoj političko-ekonomskoj tvorevini se Britanija ne može „oduprijeti“.⁶⁸ Haushofer, takođe, pominje američku formulu „anakonde“, kao i stav britanskog historičara Homera Lija [Homer Lee] da će sumrak britanske imperije nastupiti kada postanu saveznici Njemačka, Rusija i Japan.⁶⁹ On tvrdi da je strah od savezništva Rusije i Njemačke doveo do toga da se poslije Prvog svjetskog rata traži „transfer“ njemačke populacije na Zapad kako ne bi postojala zajednička granica sa Rusijom. Paniku u

64 Edmund A. Walsh, „The Mystery of Haushofer“, Life Magazine, September 1946, str. 109-111.

65 Andreas Behnke, „The Politics of Geopolitik in Post-Cold War Germany“, Geopolitics, 11:4 (2006), str. 408.

66 Walsh, „The Mystery of Haushofer“, str. 110-114.

67 К. Хаусхофер, „Континентальный блок: Берлин-Москва-Токио“, *Геополитика: Хрестоматия*, СПб: Питер, 2007, str. 89-90.

68 Хаусхофер, „Континентальный блок“, str. 90.

69 Хаусхофер, „Континентальный блок“, str. 91. Haushofer takođe navodi tezu Mekindera o „geografskoj osi istorije“ koja se nalazi na području Evroazije.

anglo-američkim krugovima je izazvao i Rapalski sporazum između Njemačke i sovjetske Rusije 1922. godine, kao i prijedlozi izgradnje željezničkih linija koje bi spojile Njemačku, preko Rusije, sa Istočnom Azijom.⁷⁰

Praveći osvrt na razvoj geopolitičke misli koja zagovara evroazijsko udruživanje, Haushofer tvrdi da je ona početkom XX vijeka bila prisutnija u Japanu i Rusiji nego u Njemačkoj. Izvlačeći pouke iz sopstvenog iskustva koje je stekao boraveći u Japanu i družeći se sa japanskim aristokratsko-političkim krugovima, posebno sa istaknutim japanskim diplomatom grofom Gotom, Haushofer tvrdi da postoji efikasna kontra-strategija protiv „anakonde“. Nju je formulisao grof Goto, praveći analogiju sa modelom tradicionalne ruske zaprege „trojke“.⁷¹ Naime, da bi „trojka“ razvila snagu i brzinu, najjači konj se stavlja u centralnu poziciju, a sa lijeva i desna biva podržan sa dva stabilna, ali manje snažna konja. Geopolitički gledano, središnji konj predstavlja Rusiju, a druga dva Njemačku i Japan. Ove dvije države treba da kroz svoje djelovanje obezbjeđuju kontrolu mora na koja se projektuje evroazijska moć: Baltičko more treba da kontroliše Njemačka, a Japansko Japan. U tom kontekstu, Haushofer kritikuje tadašnju njemačku spoljnu politiku (dakle, Hitlera) zbog nedovoljno dobre saradnje sa Švedskom i Norveškom koja bi omogućila potpunu kontrolu Baltičkog mora.⁷² On ujedno izražava veliku radost i snažnu podršku paktu između Njemačke i Rusije koji su 1939. godine potpisali njemački ministar spoljnih poslova Ribentrop [Ribbentrop] i sovjetski ministar spoljnih poslova Molotov. Haushofer tvrdi da taj pakt, kao i njegovo dalje jačanje, posebno kroz uključivanje Italije na jugu, predstavlja jedinu sigurnu zaštitu njemačkih interesa jer ima dovoljno geopolitičke moći da razbije obruč „anakonde“.⁷³ Dalja dešavanja, posebno posljedice Hitlerovog iznenadnog napada na SSSR u junu 1941. godine, koji je, u krajnjoj liniji, doveo do totalnog sloma Hitlerovog režima i političko-ekonomske devastacije Njemačke kroz ratna razaranja i kasniju okupaciju od strane pobjedničkih sila (koja se u vojnom smislu – kroz američke vojne baze - nastavila i do dana današnjeg), pokazuju da je Haushofer bio u pravu.

U savremenoj Njemačkoj status geopolitičke misli je ambivalentan. Sama riječ „*Geopolitik*“ se izbjegava kako u zvaničnom tako i u akademskom diskursu zbog neprijatnih podsjećanja koje izaziva na nacistički period.⁷⁴ To ne znači da se koncepti geopolitike, pa čak i oni koje je razradio Haushofer, ne primjećuju u promišljanju njemačkih političara i uticajnih intelektualaca. Njemačka se i dalje percipira kao država koja zbog svog središnjeg geografskog položaja između Zapada i Istoka, kao i zbog svoje ekonomske snage, ima posebnu misiju u Evropi. Ta misija je, post-

70 Хаусхофер, „Континентальный блок“, str. 92.

71 Хаусхофер, „Континентальный блок“, str. 94-95.

72 Хаусхофер, „Континентальный блок“, str. 95.

73 Хаусхофер, „Континентальный блок“, str. 97.

74 Andreas Behnke, „The Politics of *Geopolitik* in Post-Cold War Germany“, str. 397.

hladnoratovskim ujedinjenjem Njemačke, redefinisana u čvrstu posvećenost ujedinjenju cijele Evrope. Zvanična vlast, bilo da je predvođe konzervativci (Angela Merkel) ili socijaldemokrate (Gerhard Šreder [Schröder]), artikuliše politički diskurs u čiji se centar stavlja odgovornost za sudbinu Evrope, uz prevazilaženje uskih nacionalnih interesa. Mada strukturalno ideja ostaje ista, za razliku od Haushoferove „njemačke Evrope“, govori se o „evropskoj Njemačkoj“. U tom smislu, posebno je upečatljiv citat iz jednog zvaničnog dokumenta njemačke vlade sa kraja 80tih godina prošlog vijeka u kojem se kaže: „Istorija uči: samo kao dobri Evropljani možemo biti dobri Njemci“.⁷⁵ Pitanje je, međutim, da li je njemačka elita u potpunosti prigrllila evropski identitet kao primarni, posebno imajući u vidu nedavne mučne scene oko pristajanja na ekonomsku pomoć južnim članicama Evropske unije, posebno Grčkoj.

Izuzetno važnu komponentu savremenih geopolitičkih promišljanja u Njemačkoj ima odnos sa Rusijom. Analizirajući taj odnos u periodu poslije Hladnog rata, mogu se primjetiti dva različita modela odnosa: „strateško partnerstvo“ i „novi hladni rat“.⁷⁶ Strateško partnerstvo potencira saradnju, zajedničke potrebe, uzajamnu korist utemeljenu na liberalno-tržišnim odnosima kroz njemačke direktne investicije u rusku ekonomiju, kao i proizvodnju luksuznih proizvoda za ruske potrošače. Takođe, ovaj model uključuje i tijesnu saradnju na energetsom polju i oslikava se kroz izgradnju i rad tzv. Sjevernog toka tj. plinovoda [North Stream]. On još uvijek ne podrazumijeva vojno-političku saradnju, na kojoj bi, na primjer, insistirao Haushofer. To je zbog toga što se ovaj model, pod pritiskom anglo-američkih i NATO krugova, periodično smijenjuje sa modelom „hladnog rata“.

Model „hladnog rata“ predstavlja Rusiju kao prijatnju, a Njemačku kao ugroženu i zavisnu, posebno ukoliko bi izostala pomoć i nadzor NATO saveznika. Na neki način, ovaj model nastavlja poslijeratnu okupaciju Njemačke samo drugim (ideološkim) sredstvima. U proteklih godinu dana (od ljeta 2013. godine), pritisak na Njemačku da „ohladi“ odnose sa Rusijom sve više jača, a da angloamerički krugovi postaju sve nesigurniji u svoj uticaj pokazuju i afere oko prisluškivanja telefona kancelarke Angele Merkel, kao i razotkrivena infiltracija njemačkih obavještajnih službi od strane agenata i saradnika CIA.

75 Behnke, „The Politics of Geopolitik“, str. 414.

76 Ian Klinke, „Geopolitics in Germany – The Return of the Living Dead“, *Geopolitics*, 16: 3 (2011), str. 710-712.

Nikolaj Danilevski

Poslije raspada Sovjetskog saveza, geopolitička misao u Rusiji je prošla kroz proces renesanse. Ako se zasluga za to može adresirati na ime jedne osobe, onda je to Aleksandar Dugin, kontroverzni konzervativni sociolog i aktivista. On je napisao više desetina knjiga i mnoštvo članaka, intervencija i zabilješki za predavanja i o njegovim glavnim tezama će biti riječi u nastavku ovog poglavlja. Međutim, i prije Dugina, kao i prije nastanka, a kamoli raspada, Sovjetskog saveza, postojali su teoretičari koji su o sudbini Rusije i, s njom vezanoj, sudbini Evrope, promišljali na geopolitički način. Oni su isticali važnost geografskih i kulturnih karakteristika za iscertavanje, kao i predviđanje, spoljnopolitičkih koordinata tada postojećih država i imperija.

Generalno govoreći, u ruskoj geopolitičkoj misli se mogu uočiti dvije različite struje, u zavisnosti od toga da li se kulturnim ili, pak, geografskim, obilježjima daje primat u teoretskim koncepcijama. Ukoliko se kulturni i, blisko povezani, religijski faktori stavljaju u prvi plan, onda se, kao što će se vidjeti, radi o teoretičarima koji su zastupali panslavističke ideje. U ovoj knjizi, kao predstavnika takvog stava, uzimam Nikolaja Danilevskog (1822-1885) i njegovu knjigu „*Rusija i Evropa*“ (1868). Sa druge strane, isticanje geografskih faktora, a minimiziranje svih ostalih, je vodilo ka geopolitičkoj koncepciji u ruskoj misli poznatoj pod imenom evroazijstvo. Za glavnog zastupnika ove koncepcije, uzimam Petra Savickog (1895-1968) koji je bio najuticajniji u grupi intelektualaca i bivših oficira carske Rusije koji su dvadesetih godina prošlog vijeka, poslije izgnanstva iz Rusije, u državama istočne Evrope (Bugarskoj, Čehoslovačkoj, Jugoslaviji, itd.) formirali Evroazijski pokret. Mnogi poznavaoi ruske politike tvrde da upravo današnja, putinovska Rusija svojim spoljnopolitičkim potezima realizuje ideje Savickog i ostalih „evroazijaca“.

Najznačajnije djelo Nikolaja Danilevskog, „*Rusija i Evropa*“, nije ostalo nepoznato ni na našem južnoslovenskom području, iako je prvi potpuni prevod te knjige na srpski jezik objavljen tek 1994. godine. Naime, upravo u vrijeme objavljivanja tog prevoda, poznata srpska istoričarka Latinka Perović izdala je obimnu studiju o uticaju Danilevskog na politiku Nikole Pašića i Srpske radikalne strane (dominantne stranke u istoriji srpske države), a saradnik više beogradskih naučnih instituta i izuzetan poznavalac ruske misli Milan Subotić je objavio kratki osvrt i kritiku same knjige „*Rusija i Evropa*“ u časopisu Instituta za filozofiju i društvenu teoriju.⁷⁷ On

77 Milan Subotić, „Nikolaj Danilevski: Teorija kulturno-istorijskih tipova i slovenofilstvo“, *Filozofija i društvo VII* (1995), str. 173-197. Danilevski je po profesiji bio biolog, ali se u mladosti politički angažovao protiv carske autokratije, pa je, kao i Dostojevski, bio prognan u Sibir. Interesantno je da je u svojoj knjizi revidirao argumente protiv cara i o carskoj vlasti se izražava isključivo pohvalno.

je istakao neke od najvažnijih tema kojima se Danilevski bavi i koje će, takođe, biti predmet i mog izlaganja i komentara.

Već na samom početku knjige, Danilevski otkriva da je neposredan povod i motivaciju za pisanje predstavljalo ujedinjenje Njemačke u jednu „snažnu“ cijelinu. To je važno zbog toga što će glavno zalaganje Danilevskog u sferi praktične politike biti upravo za analogno stvaranje jedne panslovenske federacije pod vođstvom Rusije. Da bi ukazao na značaj formiranja takve državne zajednice radi zaštite interesa slovenskih naroda, Danilevski ukazuje na primjere licemjernih, dvostrukih standarda u odnosima između Evrope i Rusije. Naime, ono što se toleriše od strane evropskih političara, kao i javnog mnjenja, evropskim silama, prvenstveno Njemačkoj, izaziva oštru osudu kada slične spoljnopoličke poteze povuče ruska vlast.

Na primjer, Danilevski navodi tada aktuelno nasilno prisajedinjenje danskih provincija Goldštajn i Šlezvik Prusiji koje je, po njegovom mišljenju, narušilo norme međunarodnog prava koje se tiču zaštite državnog suvereniteta, a da nije izazvalo protivljenje u evropskim prijestonicama.⁷⁸ Prisajedinjenje se pravdalo principom nacionalnosti, imajući u vidu činjenicu da je u ovim provincijama živjela većina njemačkog stanovništva. Međutim, kada je, rukovodeći se istim principom, Rusija željela da zaštiti pravoslavno stanovništvo jugoistočne Evrope od turskih nameta, evropske sile je nijesu podržale već su stale na stranu Turske, za koju su same (u ranijim navodima) tvrdile da je „varvarska i despotska“. Engleska i francuska podrška Turskoj je rezultirala Krimskim ratom (1856-1858. godine) i, u konačnici, teškim ruskim porazom.⁷⁹ Pitanje koje ovim povodom postavlja Danilevski je zašto je evropskim silama, pa čak i „demokratskom“ evropskom javnom mnjenju, u ovom ratu bila bliža Turska nego Rusija i to do te mjere da je dolazilo do neskrivene radosti usljed turskih vojnih uspjeha.

Da bi dao odgovor na ovo pitanje, Danilevski postavlja dvije teze koje se, naizgled paradoksalno, i u današnje vrijeme u nekim zapadnim, posebno atlantističkim krugovima, koriste kao argumenti da bi se pojačao pritisak na aktuelni režim ruskog predsjednika Vladimira Putina. To je znak da su antagonistički odnosi Rusije i (zapadne) Evrope utemeljeni u geopolitičkoj (geografskoj i resursnoj) dimenziji, prevazilazeći ideološke koncepcije, jer su se politički režimi (od cara preko sovjeta do „demokrate“) promijenili, a argumenti protiv ruskog uticaja ostali isti. Naime, kao da citira iz govora aktuelnog generalnog sekretara NATO Andersa Fog Rasmusena [Anders Fogh Rasmussen], Danilevski prije više od 150 godina tvrdi da se zapadnoevropske kritike Rusije oslanjaju na dvije teze. Prva glasi da je Rusija

78 Н. Я. Данилевский, *Россия и Европа*, Москва: Книга, 1991, стр. 16 (Kindle verzija).

79 Данилевский, *Россия и Европа*, стр. 26-31.

osvajачka, ekspanzionistička država, a druga da je to „mračna“ sila, protivnica slobode i progresa.⁸⁰ U većem dijelu knjige, Danilevski nastoji da pobije ove dvije teze, pronalazeći, po njegovom mišljenju, uvjerljive kontraprimjere.

Što se tiče prve teze, da Rusija predstavlja prijetnju za Evropu, Danilevski tvrdi da je istina upravo suprotna, da je Rusija spasila Evropu od Napoleona, ali kasnije i Francusku od gnjeva ostatka Evrope. Time je Rusija zaštitila ne samo sopstvene, nego i šire interese svih evropskih zajednica (Danilevski ovdje ima u vidu interese tada vladajućih evropskih monarhija koje je Rusija kasnije još jedanput spasila intervencijom u razgar revolucija 1848. godine).⁸¹ Danilevski tvrdi da se ruski car Aleksandar I, u slučaju da je gledao samo interese ruske imperije, mogao lako nagoditi sa Napoleonom koji mu je nudio povoljne uslove kao, na primjer, teritorijalno proširenje na Galiciju, Moldaviju, Bugarsku, zatim nezavisnu južnoslovensku državu, itd. Međutim, zarad posvećenosti zaštiti njemačkih interesa, kao i monarhističkog državnog uređenja, Aleksandar I opredijelio se za sukob koji je Rusiju izuzetno teško pogodio. Danilevski ističe da je Rusija izgubila mnogo, uradila mnogo za druge, a od njih dobila samo uvrede, ponižavanja i osporavanja vlastitih, vitalnih interesa.

Danilevski se detaljno bavi i drugim tačkama spora između zapadnoevropskih sila i Rusije koje su se, takođe, u političkim debatama koristile kao dokaz ruskog ekspanzionizma. To su bili odnosi Rusije sa Finskom, baltijskim narodima i Poljskom. Što se tiče Finske, Danilevski tvrdi da je ruska vlast u Finskoj zaštitila Fince od švedske asimilacione politike, omogućavajući razvoj i jačanje finske političke samosvijesti kroz obrazovnu politiku i lokalnu administraciju.⁸² Slično je i sa baltijskim narodima i njihovim antagonističkim odnosom sa Njemačkom. Ko su istinski osvajači u tom slučaju: Rusi ili Njemci – pita se Danilevski.⁸³ Što se tiče podjele Poljske, čija je teritorija u to vrijeme uključivala i zapadnu Ukrajinu, Danilevski odbacuje pripisivanje krivice za to isključivo ruskim vlastima. On navodi da je ruski car Aleksandar I izrazio želju da se obnovi poljska država, ali da je taj prijedlog naišao na neodobravanje zapadnoevropskih sila. Danilevski tvrdi i da građani dijela poljske „države“ koji je pod ruskom upravom imaju više prava nego oni pod Austrijom i Pruskom.⁸⁴

Ubijeđen da je dokazao da je Rusija manje osvajačka i kolonizatorska nego one zapadnoevropske države koje joj spočitavaju nezakonita teritorijalna proširivanja na uštrb prava drugih naroda, Danilevski se okreće drugoj snažnoj optužbi protiv Rusije, a to je da je to zemlja neslobode i mračnjaštva, „ugušiteljica svijetla i slobode“.

⁸⁰ Данилевский, *Россия и Европа*, str. 41.

⁸¹ Данилевский, *Россия и Европа*, str. 40, 73, 80.

⁸² Данилевский, *Россия и Европа*, str. 49.

⁸³ Данилевский, *Россия и Европа*, str. 50.

⁸⁴ Данилевский, *Россия и Европа*, str. 64-65.

On citira riječi jednog zapadnoevropskog intelektualca koji tvrdi da je „svako jačanje Rusije, nesreća za čovječanstvo“.⁸⁵ Danilevski navodi istorijske primjere koji ukazuju na neutemeljenost ovakvih iskaza. Jedan od njih je primjer vladavine carice Ekaterine II koja je bila najprogresivnija od svih monarhističkih vladavina u Evropi u drugoj polovini XVIII vijeka.⁸⁶ Drugi primjer je djelovanje dugogodišnjeg austrijskog kancelara Meternika [Metternich] koji se zalagao za brutalno gušenje narodnih ustanaka, kao i represiju slobodne misli u zapadnoj Evropi.⁸⁷ Takođe, Rusija je, za razliku od Engleske i Francuske, pomagala progresivnu sjevernjačku stvar i predsjednika Linkolna za vrijeme američkog građanskog rata, a pojedini historičari tvrde da je ruska pomoć bila presudna u osiguravanju pobjede Sjevera.⁸⁸ Na kraju, čak ni jasno liberalne političke reforme u Rusiji ne dovode do promjene mišljenja u evropskom javnom mnjenju. Stoga je logično da se postavi pitanje zašto je to tako, otkuda toliki animozitet i nipodaštavanje činjenica?

Odgovor Danilevskog na ovo pitanje predstavlja najkontroverzniji dio njegove knjige. Naime, Danilevski negativan zapadnoevropski stav vezuje za kulturno-istorijske razloge. On tvrdi da postoje „istorijski nagoni naroda“ koji određuju smjer „iskonskih“ simpatija i antipatija. Na strani zapadnoevropskih naroda, koje on naziva „romansko-germanskim“, Danilevski uočava vjekovnu „mržnju i prezir“ protiv slovenskih naroda.⁸⁹ On ih objašnjava postojanjem „snažnog, tvrdog jezgra“ među Slovenima koje zapadnjaci ne mogu preoblikovati, asimilovati i od tih naroda napraviti „materijal“ za svoje kolonizatorske poduhvate.⁹⁰ Zbog toga, prema Danilevskom, Evropa ne može, a da ne bude, neprijateljski nastrojena prema Rusiji i svim njenim (pretežno slovenskim) saveznicima, i u toj borbi će se sva sredstva (od političkih do vojnih) smatrati dozvoljenim.

Zbog toga Danilevski i može da da nedvosmislen odgovor na pitanje koje se često postavljalo u posljednjih nekoliko vijekova, pa i u naše vrijeme, a to je „da li je Rusija Evropa“? Rusija nije Evropa, ističe Danilevski, Rusija predstavlja različitu kulturno-civilizacijsku cijelinu. Odbacujući bilo kakvu geografsku diferencijaciju Rusije od Evrope, Danilevski izgrađuje svoju (antagonističku) geopolitičku viziju na osnovu teorije o postojanju različitih kulturno-istorijskih civilizacija (tipova). Ova teorija, koja u stvari predstavlja svojevrstu filozofiju istorije, predstavlja osnov svih argumenata Danilevskog. Ona mu omogućava da tvrdi da je zapadna tj. romansko-germanska civilizacija samo jedan od jedanaest kulturno-istorijskih tipova u istoriji čovječanstva i da, kao takva, nema pravo

85 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 81. Sličan stav se može čuti i dan-danas u uticajnim atlantističkim krugovima, posebno među neokonzervativcima u administraciji američkog predsjednika Baraka Obame.

86 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 82.

87 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 85-88.

88 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 90. O ovoj tematici sam i ja pisao u kolumni u dnevnom listu Vijesti pod naslovom „Rusko-američka saradnja, a ne sukobljavanje“, 16.12.2013 (<http://mnmne.org/filip-kovacevic-americko-ruska-saradnja-a-ne-sukobljavanje/>).

89 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 95.

90 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 92-93.

da pretenduje na univerzalnost svojih političkih, ekonomskih i svih drugih dominantnih formi.⁹¹ Univerzalna istorija, podjela na „drevnu, srednju i novu“ svjetsku istoriju, su za Danilevskog nametnute, ali nepostojeće fikcije. Svaki kulturno-istorijski tip ima svoju mladost, zrelost i starost i stoga bilo kakva vrijednosna upoređenja između njih predstavljaju upoređivanje „vrana i kamenica“.⁹² Romansko-germanska kultura koja se nameće Rusiji sa Zapada kao izvor univerzalnosti je u stvari partikularistička vizija koja može ozbiljno da naruši osnovne principe samobitne, autonomne ruske (slovenske) civilizacije.

Danilevski se, međutim, ne zadržava na kulturno-istorijskoj diferencijaciji Rusije od Evrope. On ide i korak dalje, pozivajući na izgradnju političkog projekta tj. sveslovenskog saveza (federacije) koji bi, po njegovom mišljenju, jedini mogao da osigura pravo na razvoj posebno slovenskog tipa civilizacije i zaštitio ga od pritisaka, ucjena i nasilja koje dolazi od strane romansko-germanske (evropske) političke zajednice.⁹³ Danilevski tvrdi da je moćnim evropskim krugovima konačni cilj razbijanje Rusije i razaranje slovenskog kulturno-istorijskog tipa jer ga vide kao jedinu „prepreku“ za globalnu dominaciju svog vrijednosnog sistema.⁹⁴

Mislim da je u pravu Subotić koji u svom osvrtu o knjizi Danilevskog tvrdi da Danilevski ne samo da nije uspio da uvjerljivo dokaže premoć slovenskog tipa nad svima ostalima, nego je upitno da li je uopšte dokazao i samo njegovo postojanje.⁹⁵ Danilevski je, na primjer, kao glavnu prednost slovenskog tipa isticao odbacivanje kapitalizma i privatnog vlasništva nad zemljištem i, u skladu sa tim, klasne harmonije između svih slojeva ruskog društva. No, može li se zbilja Rusija XIX vijeka nazvati državom bez klasnih sukoba? I to u predvečerje revolucija 1905. i 1917. godine? Očigledno je „ruski patriotizam“, za koga i sam Danilevski ističe da je izuzetno snažan u kritičkim momentima (a takva je bila istorijska epoha u kojoj je živio i stvarao),⁹⁶ ovdje prevagnuo u odnosu na objektivno stanje stvari. Iako nije sporna spoljnopolićka ugroženost Rusije u to doba koju minuciozno opisuje Danilevski, vrlo je sporna i nenaučna njegova mistifikacija (i glorifikacija) ruskih unutrašnjih političkih odnosa i ona predstavlja ozbiljan problem u kvalitetu njegovog djela.

91 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 178. Ostalih deset kulturno-istorijskih tipova su: egipatski, kineski, drevnosemitski, indijski, iranski, jevrejski, grčki, rimski, arapski i, onaj koji Danilevski ističe u prvi plan, slovenski (ruski). Danilevski tvrdi da su postojala još dva tipa, meksikanski i peruanski, ali su oni zbog nasilne kolonizacije od strane Evropljana uništeni prije nego su dobili šansu da se u potpunosti razviju.

92 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 152, 166-167.

93 Subotić, „Danilevski: Teorija kulturno-istorijskih tipova“, str. 184-186.

94 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 129-130. U određenim političkim krugovima savremene Rusije, može se i danas čuti slična ideja. Međutim, sada se projekat „razbijanja“ Rusije mnogo češće tumači ekonomskim, a ne kulturnim razlozima.

95 Subotić, „Danilevski: Teorija kulturno-istorijskih tipova“, str. 190.

96 Данилевский, *Россия и Европа*, str. 131.

Petar Savicki

Dok je panslavista Danilevski kao ruske geopolitičke saveznike vidio samo slovenske i pravoslavne narode (uz Fince i Mađare, za koje je tvrdio, da su bliski ovim prvim), druga važna škola ruske geopolitičke misli se zalagala za mnogo širi saveznički okvir. Ona je odbacila klasifikaciju kulturno-istorijskih tipova koju je zastupao Danilevski i zagovarala čvrstu saradnju sa određenim evropskim krugovima, kao i sa čitavim nizom mogućih saveznika sa teritorije Azije.

Osnivačem ove škole se smatra Petar Savicki. Rođen u Ukrajini 1895. godine, Savicki je za vrijeme Ruske revolucije bio oficir u armijama Denikina i Vrangela. Poslije propasti bjelogvardejskog pokreta, živio je u nekoliko gradova Istočne Evrope gdje je stekao veliki ugled kao geograf, ekonomista i filozof.⁹⁷ Najduže je živio u Pragu gdje je bio aktivan u propagiranju evroazijskih ideja među ruskim emigrantima. Na kraju Drugog svjetskog rata, kada je Sovjetska armija ušla u Čehoslovačku, Savicki je bio uhapšen, sproveden u SSSR i osuđen na deset godina zatvora (gulaga). Preživio je sva mučenja logorskog života i vratio se u Čehoslovačku. Međutim, bilo mu je zabranjeno da predaje, a čak je bio i ponovo uhapšen zbog objavljivanja zbirke pjesama o iskustvima logoraša. Savicki je umro u aprilu 1968. godine i nije doživio upad sovjetskih trupa u Čehoslovačku koji je označio brutalno gušenje „Pražkog proljeća“. Stoga će ostati zauvijek nepoznato da li bi ovakav postupak sovjetskih vlasti promijenio njegovo više puta izraženo mišljenje o dobročiniteljskoj, mesijanskoj misiji Rusije u svijetu.

Osnovne teze Savickog su vezane za osmišljavanje teorijskog okvira za formiranje evroazijske imperije na čelu sa Rusijom. Zajedno sa još trojicom ruskih intelektualaca, Savicki je 1921. godine u Sofiji objavio zbornik tekstova koji su pozivali na tzv. okretanje prema istoku.⁹⁸ Zajednički stav je bio da se od granica Poljske na zapadu do Kine na istoku proteže jedan te isti svijet, jedna te ista civilizacija koja je različita i od Evrope i od Azije. Evroazija je dakle, prema Savickom, bila „treći“ kontinent.⁹⁹ Važno je napomenuti, i tu se evroazijci razlikuju od panslavista, da su kao konstitutivni i ravnopravni narodi Evroazije smatrani svi narodi koji su živjeli i žive na tom prostoru, nezavisno od religije koju propovjedaju. U stvari, Savicki posebno naglašava da je Rusija već u XV vijeku bila multinacionalna država koja je određena

97 “Краткая библиографическая справка - САВИЦКИЙ Петр Николаевич”, (<http://www.runivers.ru/philosophy/lib/authors/author64350>).

98 П. Н. Савицкий, *Континент Евразия*, Москва: Аграф, 1997, стр. 286 (Kindle verzija).

99 Савицкий, *Континент Евразия*, стр. 270.

prava garantovala svim neruskim narodima.¹⁰⁰ Stoga je, tvrdi on, veza sa azijskim (islamskim) narodima jednako važna za Rusiju i njenu istoriju, kao i veza sa Evropom tj. romansko-germanskom kulturom.

Ipak, kao i Danilevski, Savicki pronalazi i vrijednosne razlike između Evroazije i Evrope i to posebno u korpusu ekonomskih prava gdje potencira komunalno vlasništvo nad zemljištem (dakle jednu vrstu nekapitalističkih ekonomskih odnosa), kao i podređenost ekonomije politici.¹⁰¹ Savicki ne krije svoje snažno zastupanje etatizma tj. intervencije državnih institucija u cilju korekcije nepravednih društvenih odnosa kako bi se obezbjedio ravnomjerni boljitak svih slojeva društva. To ga, na određen način, čini bliskim sovjetskim metodama upravljanja, iako naravno postoje velike razlike u ideološkoj „nadgradnji“. Takođe, kao i boljševici, Savicki je vjerovao u globalno-istorijsku misiju Rusije, često ističući da Rusi „izraženije nego ostali narodi imaju dvije domovine: Rusiju i svijet“.¹⁰² Zbog toga je, prema Savickom, u poduhvatima ruskog naroda uvijek postojala, pored nacionalne, i jedna univerzalistička dimenzija koja je kao najvažniji cilj imala ostvarivanje kvalitetnijeg života svih na zemaljskoj kugli.¹⁰³

100 Савицкий, *Континент Евразия*, str. 219.

101 Савицкий, *Континент Евразия*, str. 218, 276.

102 Savicki, *Kontinent Evroazija*, str. 224-226, 305.

103 Slična tvrdnja o nacionalnoj posebnosti i mesijanstvu je danas popularna i među američkim neokonzervativcima. Interesantno je da je nju u pismu Njujork Tajmsu povodom dešavanja u Siriji 2013. godine uvjerljivo osporio ruski predsjednik Vladimir Putin koga mnogi smatraju pobornikom evroazijstva. Ako Putin principijelno osporava mesijansku ulogu SAD, da li ima isti odnos i prema mesijanskoj ulozi Rusije?

Aleksandar Dugin

Evroazijski pokret koji je pod vođstvom Savickog igrao važnu intelektualnu ulogu u Istočnoj Evropi između dva rata, pa je čak i Haushoferov časopis *Zeitschrift für Geopolitik* objavljivao članke o njemu, bi vjerovatno ostao istorijska fusnota da nije bilo vrlo intenzivnih zalaganja i čitljivih knjiga Aleksandra Dugina, savremenog konzervativnog (za mnoge posmatrača, nacionalističkog) ruskog filozofa i teoretičara geopolitike. U tom smislu posebno je važna jedna od prvih Duginovih knjiga „*Konspiratologija*“ (objavljena 1992. godine) i u njoj poglavlje pod naslovom „Veliki rat kontinenta“.¹⁰⁴ U ovom poglavlju koje je, kako Dugin sam naglašava, pisano pod uticajem radova kontroverznog rumunsko-francuskog književnika i istraživača tajnih, okultnih strana istorije Žana Parvuleskoa [Jean Parvulesco] o kojima će biti riječi u narednom poglavlju, Dugin predstavlja istoriju savremene Rusije kao borbu za uticaj između dva antagonistička tabora čije su postojanje podrazumijevali svi teoretičari klasične geopolitike tj. tabora „atlantista“ (sila mora) i tabora „evroazijaca“ (sila kopna).¹⁰⁵ Dugin se posebno bavi kontrolom koju su ove dva, može se čak reći, metafizička opredjeljenja ostvarivala nad sovjetskim obavještajnim službama koje, inače, smatra za stvarne, istinske usmjerivače političkih i društvenih tokova. Dugin pripisuje uticaj atlantista KGB-u (koji je pod različitim akronimima postajao kroz sve faze sovjetske vlasti), a uticaj evroazijaca GRU-u (obavještajnoj službi armije). U tom ključu on tumači sva dešavanja sovjetske istorije od pobjede boljševika u ruskom građanskom ratu do prestrojke i raspada SSSR-a.

Dugin Lenjina i Staljina ubraja u evroazijce i kao dokaze navodi njihovo insistiranje na saradnji sa Njemačkom (na primjer Brest-Litovski i Rapalski dogovori, zatim pakt između Molotova i Ribentropa).¹⁰⁶ Sa druge strane, Dugin okrivljuje „atlanski“ lobi (posebno uticaj Velike Britanije) za provociranje oba svjetska rata i za stvaranje uslova za izuzetno nasilne sukobe između Njemačke i Rusije.¹⁰⁷ Napad Njemačke na SSSR, 22. juna 1941. godine, Dugin doživljava kao „veliku evroazijsku katastrofu“ koja je zamalo potpuno zatrla ideju evroazijske zajednice. Međutim, Dugin tvrdi da su određeni sovjetski lideri, posebno Leonid Brežnjev, kao i uticajni maršali i

104 A. Г. Дугин, „Великая война континентов“, *Конспиратология*, Москва: Арктогея, 2005 (prvo izdanje, 1992), str. 768-878 (I-pad verzija). Ova knjiga je objavljena i na našem govornom području u prevodu Zorana Buljugača, izdanje izdavačke kuće BRIMO, Beograd, 2001.

105 Дугин, „Великая война континентов“, str. 810-811.

106 Дугин, „Великая война континентов“, str. 821, 836.

107 Дугин, „Великая война континентов“, str. 819, 827-830. U kasnijem izdanju ove knjige, Dugin je donekle modifikovao svoj pogled na KGB (koga je u prvom izdanju u šteti koju je nanio Rusiji upoređivao sa CIA), pa je pronašao i u KGB-u, prema njegovom mišljenju, pozitivne evroazijske tendencije, str. 888-889.

generali poput Nikolaja Ogarkova i Sergeja Štemenka nastavili da njeguju, više ili manje direktno i javno, ideju Evroazije, posebno kroz jačanje Varšavskog pakta i intenzivnu saradnju sa zemljama centralne i južne Azije.¹⁰⁸ Njima su se suprostavljali „atlantisti“, kao što je bio Juri Andropov koji je, prije nego što je postao vrhovni lider SSSR-a, bio dugogodišnji šef KGB-a. Dugin tvrdi da je upravo Andropov pripremio pogodno tlo za procese perestrojke i glasnosti koje je nekoliko godina kasnije realizovao Mihail Gorbačov, uz pomoć dugogodišnjeg sovjetskog ambasadora u Kanadi Aleksandra Jakovljeva, originalnog „Mr. Perestroika“ iz zapadne štampe.¹⁰⁹ U isto vrijeme, i evroazijci, pobornici opstanka SSSR-a i sovjetske sfere uticaja, ali, kako Dugin ističe, bez dogmatske, komunističke ideologije, su imali svoje kadrove u vrhu sovjetske vlasti, kao na primjer Anatolija Lukjanova i maršala Dmitrija Jazova.¹¹⁰ Međutim, kako je pokušaj državnog udara u avgustu 1991. godine u sovjetskoj i međunarodnoj javnosti predstavljen kao djelo evroazijskog lobija (što Dugin osporava), to je dovelo do njihovog hapšenja i političke i moralne dikreditacije i ubrzalo raspad SSSR-a. Dugin priznaje da je time „red Atlantika“ zadao težak poraz „redu Evroazije“, ali da je *Endkampf* (posljednji boj, finalna bitka) još uvijek daleko i da stoga ne treba gubiti nadu da će ideja „velikog kontinentalnog bloka“ od Lisabona do Vladivostoka naći svoje moćne zastupnike u budućnosti.¹¹¹

108 Дугин, „Великая война континентов“, str. 840-849.

109 Дугин, „Великая война континентов“, str. 854-855.

110 Дугин, „Великая война континентов“, str. 854-859.

111 Дугин, „Великая война континентов“, str. 866, 871.

Žan Parvulesko

Takvu, možda slabašnu, nadu Dugin je iznio u knjizi objavljenoj 1992. godine (dakle, neposredno poslije raspada SSSR-a) inspirisan radovima Žana Parvuleskoa. Parvulesko (1929-2010) je bio rumunski mislilac i književnik koji je najveći dio svog života proveo u emigraciji u Francuskoj, družeći se sa poznatim francuskim intelektualcima i umjetnicima. On se proslavio mističnim esejima o sakralnoj važnosti formiranja evroazijske imperije čiju okosnicu bi trebalo da čini tzv. franko-njemački karolingški pol (Pariz-Berlin) kojem bi se pridodala prvo Moskva, a zatim i Nju Delhi i Tokio.¹¹² Parvulesko je evroazijsku imperiju nazivao i „posljednja imperija“, „imperija kraja“, *Imperium Ultimum*, zbog toga što je ona za njega predstavljala konačno pomirenje i integraciju prvo pravoslavlja i katolicizma, a onda i islama u jednu jedinstvenu religiju („imperijalnu Crkvu“) koja bi označila kraj (profane) istorije.¹¹³ Parvuleskov princip, kao i inače svih tradicionalista, jeste: jedna Imperija, jedna Crkva.

Protivnike ove ideje Parvulesko je locirao u anglo-američkim krugovima za koje je vjerovao da su spremni da upotrijebe čak i nuklearno oružje kako bi spriječili političku zajednicu (federaciju) između Francuske, Njemačke i Rusije koja bi djelovala kao okosnica novog (kontra-globalističkog) svjetskog poretka.¹¹⁴ Najnoviju ideološku inkarnaciju ovog protivljenja Parvulesko pronalazi u radovima američkog profesora Samjuela Hantingtona [Samuel Huntington] o neminovnom sukobljavanju civilizacija.¹¹⁵ U isto vrijeme, on ističe i značaj dokumenta „*Strategija nacionalne odbrane SAD*“ iz ranih 1990tih u kome se eksplicitno kaže da, koristeći sva sredstva koja ima na raspolaganju, SAD mora osigurati dominantnost u svijetu status jedine svjetske sile (unipolarni svijet).¹¹⁶

112 Жан Парвулеско, *Путин и Евразийская империя*, СПб: Амфора, 2006, str. 6-7. Interesantno je da je Parvulesko proveo godinu dana u zatvoru jugoslovenske UDB-e za vrijeme Informbiroovkih čistki 1948. godine. Izgleda da je njegov susret sa izvjesnim profesorom M.T. u beogradskom zatvoru na Dalmatinskoj ulici bio presudan za njegovo kasnije bavljenje geopolitičkom tematikom. Inače, profesor M.T. je bio poznanik Staljina i radio je na uspostavljanju mreže sovjetskih agenata na Balkanu. Parvulesko navodi da mu je M.T. rekao da je Staljin tvrdio da „SAD ne postoje jer njima manipuliše nego drugi iz sjenke,“ kao i da će nestati do kraja milenijuma (a, kao što znamo, nestao je SSSR). Profesor M.T., prema kazivanju Parvuleskog, nije iz zatvora izvukao živu glavu, str. 16-18.

113 Парвулеско, *Путин и Евразийская империя*, str. 169.

114 Парвулеско, *Путин и Евразийская империя*, str. 8.

115 Парвулеско, *Путин и Евразийская империя*, str. 170-171.

116 Парвулеско, *Путин и Евразийская империя*, str. 219.

U procesu stvaranja evroazijske imperije, Parvulesko potencira rusko vođstvo (zbog toga je i bio hvaljen od strane Dugina) i savjetuje političkim elitama Francuske i Njemačke da urade sve što je u njihovoj moći da pomognu Rusiji da osnaži državne institucije i ostvari snažan ekonomski rast. U jednom eseju objavljenom za vrijeme prvog mandata Vladimira Putina kao predsjednika Rusije, Parvulesko tvrdi da je upravo Putin ličnost koja svojom umješnošću i političkom voljom može dovesti do stvaranja tog federativnog „kontinentalnog“ bloka od Atlantika do Pacifika. Parvulesko u Putinu vidi autentičnog nasljednika ruske carske dinastije Romanov i vjeruje da on može da ostvari geopolitičke zamisli careva Aleksandra I i Nikolaja II o integraciji Evroazije koje su bile zaustavljene revolucionarnim potresima u Evropi i Rusiji.¹¹⁷ Parvulesko vrlo oštro (koristeći čak i vokabular okultnih tradicija) kritikuje sve ljevičarske revolucionare, posebno Lenjina, zbog njihovog odnosa prema tradicionalnim institucijama i doktrinarnog ateizma. On smatra da bez sakralne dimenzije „evropska“ civilizacija ne može još dugo opstati i da se, u cilju priznavanja značaja „transcendentalnih“ intervencija u političkom životu i istorijskim procesima, sve crvene zvijezde na moskovskom Kremlju moraju hitno zamijeniti kipovima presvete Bogorodice.¹¹⁸

Jasno je, naravno, da „transcendentalna geopolitika“ koju izlaže Parvulesko zbog svoje okultne terminologije i promišljanja neće steći mnogo pobornika među donosiocima političkih odluka, osim možda među onima, kao što je na primjer Putin, koji su predmet izliva pozitivnih emocija. Ipak, mislim da treba uzeti ozbiljno njegov generalni stav da mnogo toga što se odvija pred našim očima na globalnoj političkoj pozornici, ima svoje izvore, motivaciju i protagoniste koji se bitno razlikuju od onog što se u dominantnim medijima i hegemonističkim intelektualnim krugovima protura kao puna i jedina istina. Sumnja prema zvaničnim „istinama“ i motivisana akcija da se razotkriju laži i manipulacije je, čini mi se, upravo ona prava lekcija koja se može naučiti iz Parvuleskovog i sličnih kreativnih pristupa geopolitici, bez obzira da li se slažemo ili ne sa izrečenim uvidima i tvrdnjama.

117 Парвулеско, *Путин и Евразийская империя*, str. 239-248. Odnos anglo-američkih i pojedinih evropskih zvaničnika prema Putinu u ljeto 2014. godine u kontekstu sukoba u Ukrajini samo još više potvrđuje koliko im je zapravo on „odiozan“ i koliko prepreku im predstavlja za ostvarivanje svojih interesa. Možda je to baš zbog tzv. Putinove „misije“ o kojoj je spekulisao Parvulesku?

118 Парвулеско, *Путин и Евразийская империя*, str. 165.

Bibliografija

“Anaconda Plan”, (<http://www.marinersmuseum.org/uss-monitor-center/anaconda-plan>).

Behnke, Andreas, “The Politics of *Geopolitik* in Post-Cold War Germany”, *Geopolitics*, 11: 4 (2006), 396-419.

Connery, Christopher L. “Ideologies of Land and Sea: A.T. Mahan, Carl Schmitt, and the Shaping of Global Myth Elements”, *Boundary 2*, 28:2 (2001), 178-201.

Данилевский, Н. Я. *Россия и Европа*, Москва: Книга, 1991.

Dodds, Klaus. “Licensed to Stereotype: Popular geopolitics, James Bond and the Specter of Balkanism”, *Geopolitics*, 8:2 (2003), 125-156.

Dodds, Klaus. *Geopolitics: A Very Short Introduction*, London: Oxford University Press, 2007.

Дугин, А. Г. “Великая война континентов”, *Коспиратология*, Москва: Арктогея, 2005 (prvo izdanje, 1992), str. 768-878.

Хаусхофер, К. “Континентальный блок: Берлин-Москва-Токио”, *Геополитика: Хрестоматия*, СПб: Питер, 2007.

Herskovitz, Jon. “Okinawa Protests U.S. Presence”, *ABC News*, July 15, 2000, (<http://abcnews.go.com/International/story?id=83158>).

Mackinder, Halford. “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, 28: 4 (1904), 421-437.

Mackinder, Halford. *Democratic Ideals and Reality: A Study of the Politics of Reconstruction*, London: Constable and Company LTD, 1919.

Mahan, Alfred Thayer. *The Influence of Sea-Power on History, 1660-1783*, (elektronska knjiga, 2004).

Mahan, Alfred Thayer. *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain*, New York: Haskell House Pub Ltd, 1969.

Megoran, Nick. “Revisiting the “Pivot”: The Influence of Halford Mackinder on the Analysis of Uzbekistan’s International Relations”, *The Geographical Journal*, 170:4, (2004), 347-358.

Kearns, Gerry. *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, London: Oxford University Press, 2009.

Klinke, Ian. “Geopolitics in Germany – The Return of the Living Dead”, *Geopolitics*, 16:3 (2011), 707-726.

Kovačević, Filip. "Rusko-američka saradnja, a ne sukobljavanje", *Vijesti*, 16.12.2013, (<http://www.vijesti.me/kolumne/americko-ruska-saradnja-a-ne-sukobljavanje-kolumna-166477>).

"Краткая библиографическая справка - САВИЦКИЙ Петр Николаевич", (<http://www.runivers.ru/philosophy/lib/authors/author64350>).

Парвулеско, Жан. *Путни и Евразийская империя*, СПб: Амфора, 2006.

Ратцель, Ф. "Политическая география (в изложении Л. Синицкого)", *Геополитика: Хрестоматия*, СПб: Питер, 2007.

Russell, Gregg. "A.T. Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist", *Geopolitics*, 11: 2 (2006), str. 119-140.

Савицкий, П. Н. *Континент Евразия*, Москва: Аграф, 1997.

Sayers, Eric. "The 'Consequent' Interest of Japan's Southwestern Islands: A Mahanian Appraisal of the Ryukyu Archipelago", *Naval War College Review*, 66:2 (2013), 45-61.

Сирота, Н. М. *Геополитика. Краткий курс*. СПб: Питер, 2006.

Subotić, Milan. „Nikolaj Danilevski: Teorija kulturno-istorijskih tipova i slovenofilstvo“, *Filozofija i društvo* VII (1995), str. 173-197.

Tuathail, Gearóid Ó. *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, London: Routledge, 1996.

Walsh, Edmund A. "The Mystery of Haushofer", *Life Magazine*, September 1946, 107-120.

